

Building a Europe
for and with children
Construire une Europe
pour et avec les enfants

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ РОБОТИ МОДЕЛІ «БАРНАХУС» В УКРАЇНІ

Підготували Олівія Лінд Халдорссон і Тамара Бугаєць
за дорученням Департаменту захисту прав дитини
Директорату протидії дискримінації

Зміст цієї доповіді цілковито на відповідальності авторів й необов'язково відображає погляди Ради Європи.

Зміст

1. Вступ	3
1.1. Мета й методика	3
Обмеження	4
1.2. «Барнахус»	4
1.3. Стандарти якості «Барнахусу»	5
1.4 Вплив закону	6
2. Правовий аналіз.....	9
2.1. Загальні положення	10
2.1.1. Означення.....	10
2.1.2 Загальні принципи.....	15
2.2. «Барнахус» – організація	26
2.2.2. Міждисциплінарне та міжвідомче співробітництво в «Барнахусі».....	26
2.3. Шлях до правосуддя та належного відновлення в «Барнахусі»	29
2.3.1. Спільне керування справами	29
2.3.2. Опитування дітей.....	32
2.3.3. Медичний огляд – судово-медична експертиза	40
2.3.4 Психологічне оцінювання та лікування.....	45
3. Положення про «Барнахус».....	48
Положення про «Барнахус».....	48
4. Міжвідомча угода, процедури та протоколи	52
Міжвідомча угода	52
Список вибраних процедур і протоколів «Барнахусу»	53
Бібліографія.....	56

1. Вступ

1.1. Мета й методика

Мета цього звіту – надати огляд і аналіз української правової системи, що стосується запровадження та роботи моделі «Барнахус» і має вплив на неї, проаналізувати які нормативно-правові акти діють згідно з міжнародним законодавством і законодавством Ради Європи, а також рекомендаціями стандартів якості «Барнахус» (див. докладніші відомості нижче).

Правовий аналіз проведено в контексті проєкту Ради Європи «Боротьба з насильством щодо дітей в Україні», пряме продовження попереднього проєкту Ради Європи «Боротьба з насильством щодо жінок та дітей» (2017/DG II/VC/3800), який реалізовувався у 2017–2018 роках. До того ж він засновується на попередньому аналізі й орієнтовних результатах щодо доцільності створення моделі «Барнахус» в Україні, який проведено у 2017 році¹.

Основний висновок дослідження 2017 року – відповідно до ключових критеріїв і операційних стандартів моделі «Барнахус» в Україні, для її практикування, схоже, є мало правових і політичних перешкод. Дослідники визначили певну міждисциплінарну й міжвідомчу практику, яка могла стати відправною точкою для інституційних умов, на яких засновується модель «Барнахус». Крім того, хоча процедури й керування справами, що лежать в основі роботи моделі «Барнахус» потрібно було ретельно розробити, у дослідженні не були визначені конкретні правові та політичні перешкоди для цього. здебільшого фахівці, з якими проводили консультування у сфері дослідження, вважали, що «Барнахус» чи аналогічна модель мала б позитивний вплив на здійснення правових і процесуальних зобов'язань².

Засновуючись на цих висновках, команда, що складалася з українського фахового юриста й міжнародного консультанта, взяла участь в аналізі українського законодавства, яке потенційно впливає на створення й функціонування моделі «Барнахус» в Україні.

Аналіз провели на основі дослідницької бази, що спирається на європейські стандарти якості «Барнахусу»³. Ця система передбачає структурований підхід до виявлення та вивчення відповідних правових положень і кримінальних процедур, які можуть уможливити чи перешкоджати створенню й функціонуванню моделі «Барнахус», що працюватиме відповідно до високих професійних стандартів і основних міжнародних правових положень із метою захисту прав потерпілих дітей та/або свідків насильства⁴.

¹ Проєкт «Боротьба з насильством щодо вразливих груп населення (жінок та дітей) в Україні», [Остаточний звіт, ЗАХИСТ ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТА НАСИЛЬСТВА: Оцінка доцільності пілотування моделі «Барнахус» в Україні, січень 2018 року.](#)

² Остаточний звіт «ЗАХИСТ ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТА НАСИЛЬСТВА: Оцінка доцільності пілотування моделі «Барнахус» в Україні, проєкт, представлений за круглим столом на тему «На шляху до створення дорожньої карти для пілотування моделі «Барнахус» в Україні», лютий 2018 року.

³ Lind Haldorsson, Olivia (2017) European Barnahus Quality Standards: Guidance for Multidisciplinary and Interagency Response to Child Victims and Witnesses of Violence [The Barnahus Quality Standards – Barnahus](#); переклад російською мовою: [PROMISEStandards_RU.pdf \(barnahus.eu\).](#)

⁴ Це, зокрема, Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства ([Лансаротська конвенція](#)), стороною якої Україна стала 2012 року; [Вказівки Ради Європи щодо Інтегрованих національних стратегій захисту дітей від насильства](#) ((CM/Rec (2009)), [Правосуддя,](#)

Правовий аналіз передбачав вивчення документів і напівструктуровані консультації з широким колом фахівців в Україні⁵ на основі досліджень, зокрема структурованого опитувальника. На основі висновків з метою створення сприятливого середовища для моделі «Барнахус» в Україні було розроблено рекомендації для заповнення прогалін і правових перешкод.

Обмеження

Відповідно до своєї мети, цей звіт обмежується аналізом української правової системи, що має вплив на створення та роботу моделі «Барнахус» в Україні. У ньому не проаналізовано виконання закону чи поточної практики для захисту потерпілих дітей і свідків насильства в Україні та допомоги їм.

Посилання на міжнародне законодавство та вказівки, аналіз українського законодавства та запропоновані рекомендації чітко пов'язані зі створенням і роботою моделі «Барнахус», вони не забезпечують загального огляду чи рекомендацій щодо всієї української системи захисту дітей чи дружнього до дітей правосуддя загалом.

Хоча певний аналіз і рекомендації можуть бути важливі для захисту дітей загалом і системи правосуддя, їх потрібно тлумачити лише в контексті створення та функціонування моделі «Барнахус» в Україні.

Аналіз не повторює нещодавній аналіз закону, що захищає потерпілих дітей сексуального насильства в інтернеті⁶, а посилається на нього та прогрес на шляху до внесення змін задля впровадження Лансаротської конвенції⁷, коли це доречно для функцій і роботи моделі «Барнахус».

1.2. «Барнахус»

«Барнахус» вперше створено в Ісландії близько двадцяти років тому. З того часу ця модель швидко поширилася Європою й тепер розвивається, пілотується та реалізується в понад 20 країнах⁸. Її визнають як модель, що розвивається й може бути адаптована до різних правових, соціально-економічних і культурних контекстів.

Модель «Барнахус» передбачає міждисциплінарні та міжвідомчі заходи втручання, організовані під одним дахом у дружньому до дитини середовищі, де в центрі зосереджені найкращі інтереси дитини. Кожній дитині пропонують міждисциплінарний, професійний і дружній до дитини захід втручання, через спільне керування справами й перегляд⁹.

[дружнього до дітей \(CM/Rec \(2010\)\)](#); [Керівні принципи поваги, захисту та реалізації права дитини в цифровому середовищі \(CM/Rec\(2018\)\)](#).

⁵ Барнахус в Україні: правовий аналіз, консультації з експертами, п'ятниця, 22 січня 2021 року та 8 лютого 2021 року.

⁶ Урумова Ірина (2020): Звіт з оцінки прогресу «Стосовно рекомендацій Аналізу прогалін у законодавстві, політиках і практиках, спрямованих на запобігання та протидію сексуальній експлуатації та насильству щодо дітей в Інтернеті та їх подоланні в Україні», проєкт «Боротьба з насильством щодо дітей в Україні», CRD/VC1813 (Департамент захисту прав дитини Ради Європи Директорату протидії дискримінації).

⁷ Тревіннارد Наомі (2020), Аналіз проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротської конвенції)», CRD/VC1813 (Департамент захисту прав дитини Ради Європи Директорату протидії дискримінації).

⁸ Наприклад, див. [Greater network map – Barnahus](#).

⁹ [The PROMISE Vision – Barnahus](#).

«Барнахус» часто описують як будинок із чотирма кімнатами, що становить частину міждисциплінарної та міжвідомчої структури. Фахівці з різних дисциплін співпрацюють, щоб забезпечувати ретельно врівноважені заходи втручання, які відповідають потребам кожної дитини¹⁰.

- Захист дітей: «Барнахус» сприяє оцінюванню потреб у захисті та підтримує подальший контроль за потерпілою дитиною та її братами чи сестрами в сім'ї.
- Розслідування та провадження в кримінальному судочинстві: під час кримінального розслідування в «Барнахусі», зокрема судово-експертних опитувань, поважають процесуальні гарантії дитини та підозрюваного. Дружнє до дитини судово-експертне опитування на основі заснованого на доказах протоколу проводить спеціалізований судовий інтерв'юер, маючи на меті забезпечити найкращі можливі докази та захистити дитину від (повторної) травматизації. Опитування записують, і воно служить прийнятним доказом у суді.
- Медичний огляд і лікування: дружній до дитини медичний огляд проводить спеціалізований і висококваліфікований персонал задля розслідування і того, щоб гарантувати фізичний добробут дитини та її відновлення за допомогою належних засобів.
- Огляд і лікування психічного здоров'я: усім дітям пропонують оцінення психічного здоров'я та належну підтримку з боку спеціалізованого та висококваліфікованого персоналу, зокрема підтримку в кризових ситуаціях, коротко- та довгострокові терапевтичні послуги для лікування травми дитини та членів родини й піклувальників, які не є кривдниками.

1.3. Стандарти якості «Барнахусу»

Основна мета стандартів якості «Барнахусу» – створити загальну операційну й організаційну систему, яка: а) сприяє практиці, що запобігає повторній травматизації, забезпечуючи прийнятні для суду свідчення; б) гарантує, що практика відповідає правам дитини на захист, допомогу та дружнє до дитини правосуддя. Так стандарти забезпечують систему для встановлення цілей щодо якості для основних операційних практик у сфері послуг MDIA/ «Барнахус».

Стандарти якості «Барнахусу» втілюють європейські та міжнародні правові та керівні принципи, зокрема принципи Ради Європи, Європейського Союзу та ООН, які детально впроваджені в стандарти якості «Барнахусу» та Збірку законів і керівних принципів «Promise»¹¹. Ці юридичні документи стосуються кримінального судочинства та/чи положень щодо прав дітей, зокрема права дитини на захист від насильства та заходи з боку держави у зв'язку з цим (Конвенція ООН про права дитини, стаття 19). Особливо важливі в цьому правовому аналізі основні правові зобов'язання щодо потерпілих дітей і свідків у кримінальному провадженні, описані в таблиці 1

¹⁰ [The PROMISE Vision – Barnahus.](#)

¹¹ Щоб ознайомитися з повним оглядом відповідних правових стандартів, див. таблиці щодо відповідного законодавства у виданні: Lind Haldorsson, Olivia (2017) European Barnahus Quality Standards: Guidance for Multidisciplinary and Interagency Response to Child Victims and Witnesses of Violence (CBSS and Child Circle) [The Barnahus Quality Standards – Barnahus](#); переклад російською мовою: [PROMISEStandards RU.pdf \(barnahus.eu\)](#) і O'Donnell Rebecca (2017); [The PROMISE Compendium of Law & Guidance](#): European and International Instruments concerning Child Victims and Witnesses of Violence (CBSS and Child Circle).

нижче. Детальніший огляд відповідних юридичних зобов'язань, пов'язаних із різними аспектами, що обговорюються в цьому звіті, можна знайти у відповідних розділах.

Хоча стандарти «Барнахусу» поширюються на значну цільову групу, зокрема на всі форми насильства, особливо важлива Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція) через її комплексний підхід, у тому числі для запобігання сексуальному насильству, захисту потерпілих дітей і притягнення до відповідальності кривдників.

Ці стандарти – це збірка наскрізних принципів і заходів, основних функцій та інституційних механізмів, що забезпечують дружнє до дітей, ефективне й скоординоване втручання, зокрема:

- 1.1. Найкращі інтереси дитини.
- 1.2. Права дітей бути почутими й отримувати інформацію.
- 1.3. Запобігання неналежним затримкам.
2. Міждисциплінарну та міжвідомчу організацію.
3. Цільову групу.
4. Дружнє до дитини середовище.
5. Міжвідомче планування й керування справами.
6. Судово-експертні опитування.
7. Медичний огляд.
8. Терапевтичні послуги.
9. Нарощення спроможностей.
10. Запобігання: поширення інформації та розвиток зовнішніх компетенцій.

Здебільшого стандарт складається з кількох пов'язаних елементів загального стандарту. Наприклад, стандарт 3 містить 3 елементи: «інклюзивне та загальне означення цільової групи» та «недискримінація».

Хоча нещодавно розроблені послуги MDIA/ «Барнахусу» рідко відповідають усім стандартам якості від самого початку, корисно дослідити, чи поточна правова база в Україні становитиме певні перешкоди, чи можливості, чи містить прогалини для практикування відповідно до стандартів якості «Барнахусу» та міжнародних правових зобов'язань.

1.4 Вплив закону

Міжнародні закони, зокрема закони Ради Європи та ООН, встановлюють важливі правові зобов'язання, що задовольняють потреби та права потерпілих дітей чи свідків насильства. Наприклад, ці правові зобов'язання можуть стосуватися кримінального судочинства та/чи положень щодо прав дітей, зокрема права дитини на захист від насильства. Національні правові системи детально регулюють те, як потрібно реалізовувати міжнародні гарантії в національних процедурах.

Міжнародні правові документи та спосіб, яким міжнародні зобов'язання переносять у національне законодавство, чітко мають вплив на потерпілих дітей і свідків насильства та їхній шлях до правосуддя, захисту й відновлення, зокрема на доступ до міждисциплінарних послуг, як-от «Барнахус».

Таблиця 1. Основні правові зобов'язання щодо потерпілих дітей і свідків у кримінальному провадженні¹².

<p>1. Право бути почутим: потерпіла має право бути почутою й надати докази в кримінальному провадженні. Право потерпілих дітей бути почутими в кримінальному провадженні не можна виключати лише через те, що потерпілою є дитина чи через її вік.</p> <p>2. Дитині потрібно надавати інформацію, підтримку та допомогу відповідно до ролі потерпілої у відповідній правовій системі, правового представництва.</p>
--

¹²O'Donnell Rebecca (2017) At the Crossroads: Exploring changes to criminal justice proceedings when they intersect with child protection proceedings in cases involving child victims of violence (CBSS and Child Circle)

3. Потрібно проводити **індивідуальне оцінювання** особливих обставин кожної окремої потерпілої дитини, щоб забезпечити виявлення потреб і прав дітей та гарантувати спеціальні заходи для цього.
4. Кількість **медичних оглядів** потрібно звести до мінімуму та проводити лише за наявності суворої необхідності для цілей кримінального провадження.
5. Що стосується **опитувань**, які проводять у зв'язку з кримінальним розслідуванням, держави-члени повинні вживати необхідних заходів, щоб гарантувати, що такі опитування проводять:
- без неналежної затримки;
 - у приміщенні, створеному й адаптованому для дітей;
 - фахівці з відповідним підготуванням чи за їхньою допомогою;
 - що стосується кількох опитувань, їх мають проводити одні й ті ж особи, якщо це можливо й доречно;
 - кількість опитувань має бути якомога обмеженіша, їх потрібно проводити лише у разі суворої необхідності для цілей кримінального провадження;
 - з юридичним представником і особою на вибір дитини.
6. **Відеозапис свідчень**: має бути можливість відеозапису опитувань, і такі відеозаписи можуть використовуватися як докази в кримінальному провадженні відповідно до правил за національним законодавством.
7. **Присутність у залі суду**: держави-члени повинні гарантувати можливість видати наказ про обов'язкову присутність дітей у залі суду, щоб діти були почутими; можливість використовувати належні комунікаційні засоби, щоб потерпілу можна було почути в залі суду; у разі потреби візуального контакту з кривдником потрібно уникати.

Важливо, що зростає кількість міжнародних рекомендацій, які містять інформацію про те, які потрібно тлумачити, переносити й насамкінець впроваджувати міжнародні зобов'язання на національному рівні¹³.

Сьогодні низка міжнародних правових систем і рекомендацій підтверджують міждисциплінарні заходи втручання як добру практику й ефективний спосіб реалізувати правові зобов'язання щодо потерпілих дітей і свідків насильства. Модель «Барнахус» усе частіше визнають доброю практикою реалізації міжнародних правових зобов'язань, зокрема права дітей на участь, на те, щоб бути почутими й отримати належну інформацію, міждисциплінарного співробітництва для одночасного захисту дітей і кримінального розслідування, комплексних і доступних послуг, високих професійних стандартів, доступу до інтегрованих послуг для потерпілих дітей і свідків злочину¹⁴.

В останні роки кілька країн вибрали шлях реформування законодавства, зокрема розроблення й ухвалення закону про «Барнахус», щоб забезпечити ясність мети та ролі «Барнахусу», створити обов'язковий механізм вислуховування дітей способом, який захищає процесуальні права потерпілих, свідків та сторони захисту, уможливити безперебійну роботу моделі «Барнахус» в найкращих інтересах дитини. Наприклад, у Данії ухвалено закон, згідно з яким обов'язково створити й використовувати «Барнахус» на національному рівні. Наразі Словенія перебуває в процесі ухвалення всеосяжного законодавства щодо «Барнахусу» за підтримки Ради Європи та Європейського Союзу¹⁵. В Ісландії закон про кримінальні процедури та захист дітей передбачає використання моделі «Барнахус» паралельно із захистом дітей і кримінальним розслідуванням,

¹³ Наприклад, Керівні принципи політики Ради Європи щодо комплексних національних стратегій із захисту дітей від насильства (CM/Rec (2009)), Правосуддя, дружнє до дітей (CM/Rec (2010)), і Керівні принципи поваги, захисту та реалізації права дитини в цифровому середовищі (CM/Rec (2018)), а також стандарти якості «Барнахус».

¹⁴ O'Donnell Rebecca (2017) [The PROMISE Compendium of Law & Guidance](#): European and International Instruments concerning Child Victims and Witnesses of Violence (CBSS and Child Circle).

¹⁵ <https://rm.coe.int/draft-law-on-barnahus-for-the-republic-of-slovenia-child-protection-in/16809ee7c4>.

а в Норвегії закон про кримінальне провадження та положення про слідчі опитування встановлюють обов'язкове використання «Барнахусу» поліцією та прокурорами¹⁶.

¹⁶ ¹⁶ Lind Haldorsson, Olivia (2017) European Barnahus Quality Standards: Guidance for Multidisciplinary and Interagency Response to Child Victims and Witnesses of Violence [The Barnahus Quality Standards – Barnahus](#). В оригінальній версії різні підходи до права в скандинавських країнах описано на сторінці 46; переклад російською мовою: [PROMISEStandards RU.pdf \(barnahus.eu\)](#).

2. Правовий аналіз

У цьому розділі підсумовано результати правового аналізу й окреслено рекомендації на їх основі. Його розділено на три різні пункти, у яких розглянуто (1) загальні положення, зокрема означення та загальні принципи; (2) практичну організацію «Барнахусу»; (3) шлях до правосуддя та відповідного поводження в «Барнахусі», у тому числі чотири кімнати. Міркування щодо навчання та професійного розвитку вважаються наскрізним питанням.

Кожна тема впроваджується посиланням на відповідні міжнародні правові зобов'язання, рекомендації та стандарт якості «Барнахусу», після чого йде аналіз відповідного українського законодавства.

Розділи завершуються рекомендаціями, зокрема пропозиціями щодо правової реформи, які можуть дозволити створення та функціонування моделі «Барнахус» в Україні. Рекомендації також містять конкретні пропозиції щодо внесення у нормативно-правові документи, що забезпечуватимуть впровадження та функціонування моделі «Барнахус» в Україні, які представлено разом у кінцевому розділі.

Посилання на міжнародне законодавство та рекомендації, аналіз українського законодавства й запропоновані рекомендації зосереджуються чітко на тих аспектах, які важливі для створення, роботи й функціонування моделі «Барнахус».

Українське законодавство – вибір і актуальність для «Барнахусу»

Під час аналізу вивчено національне законодавство України з погляду захисту прав та інтересів дитини, забезпечення участі потерпілих дітей і свідків злочину в кримінальному провадженні відповідно до стандартів «Барнахусу».

Предметом аналізу були закони України, постанови Кабінету Міністрів України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, накази Генеральної прокуратури України, Міністерства охорони здоров'я України. Особливу увагу приділено таким законам:

- Закон України «Про охорону дитинства» (№ 2402–III від 24 квітня 2001 року, зі змінами, внесеними 17.06.2020 р.), який передбачає здійснення прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток і виховання в сім'ї. У ньому також викладено основоположні принципи державної політики в цій сфері, які засновуються на найкращих інтересах дитини.
- Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (№ 20/95-ВР від 24 січня 1995 року), у якому визначено правову основу діяльності органів і служб для дітей та спеціальних установ для дітей, що забезпечують соціальний захист дітей.
- Закон України «Про безоплатну правову допомогу» (№ 3460–VI від 2 червня 2011 року), що зосереджується на праві дитини на отримання безоплатної правової допомоги.
- Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (№ 2229–VIII від 7 грудня 2017 року) щодо захисту прав та інтересів потерпілих дітей домашнього насильства.

Аналіз також стосується постанов Кабінету Міністрів України щодо впровадження державної політики для захисту прав та інтересів дітей в Україні, які потребують захисту, підтримки та спеціального ставлення, серед них:

- Постанова Кабінету Міністрів України № 585 від 1 червня 2020 року, якою затверджено Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження.
- Постанова Кабінету Міністрів України № 866 від 24 вересня 2008 року, що затверджує Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини.
- Постанова Кабінету міністрів України № 658 від 22 серпня 2018 року, що затверджує Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі.
- Постанова Кабінету Міністрів України № 479 від 1 червня 2020 року, що затверджує Типове положення про районний, міський, районний у місті, селищний, сільський центр соціальних служб.
- Постанова Кабінету Міністрів України № 87 від 28 січня 2004 року, що затверджує Типове положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей.

Аналіз також стосувався наказів, зокрема таких:

- Наказу Офісу Генерального прокурора № 509 від 4 листопада 2020 року про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству.
- Наказу Міністерства охорони здоров'я України № 278 від 1 лютого 2019 року про затвердження Порядку проведення та документування результатів медичного огляду постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги.

Особливу увагу приділено аналізу Кримінального кодексу України в питаннях, що стосувалися злочинів, скоєних проти дітей, і Кримінального процесуального кодексу України в питаннях, що стосуються участі потерпілих дітей чи свідків злочину в кримінальному провадженні на всіх етапах досудового та судового розслідування, фіксації й оцінювання свідчень дітей, забезпечення і здійснення прав та інтересів дітей у кримінальному провадженні.

2.1. Загальні положення

2.1.1. Означення

Описані нижче означення стосуються функцій «Барнахусу», бо вони допомагають визначити цільову групу й умови для скерування в «Барнахус», зокрема вікову групу та типи кримінальних правопорушень. Це особливо важливо для потенційного регулювання «Барнахусу», який, серед іншого, має на меті роз'яснення мети й масштабів «Барнахусу».

Стандарт якості «Барнахус» 3 рекомендує визначити велику цільову групу, яка охоплює всіх дітей – потерпілими та/чи свідків злочину, що передбачає всі форми насильства; означення слова «дитина» наведено відповідно до статті 1 Конвенції ООН про права дитини, тобто це особи віком до 18 років, а *насильство* означено згідно зі статтею 19 Конвенції ООН про права дитини¹⁷.

Хоча цей звіт рекомендує застосовувати широке означення цільових груп, як із погляду вікової групи, так і кримінальних правопорушень, не рідкість, що країни, де впроваджено модель «Барнахусу», вибирають прогресивний розвиток до значної цільової групи. Багато будинків «Барнахусу» розпочали свою діяльність, зосередившись на сексуальному насильстві щодо дітей, щоб поширити застосування на інші кримінальні правопорушення на пізнішому етапі.

¹⁷ Lind Haldorsson, Olivia (2017) European Barnahus Quality Standards: Guidance for Multidisciplinary and Interagency Response to Child Victims and Witnesses of Violence [The Barnahus Quality Standards – Barnahus](#); переклад російською мовою: [PROMISEStandards_RU.pdf \(barnahus.eu\)](#).

Розширення цільової групи можна зробити покроково, що передбачає додавання інших кримінальних правопорушень до цільової групи в міру консолідації та/чи поширення послуг в Україні.

(а) Дитина

Відповідні правові положення та стандарти «Барнахусу»

У Конвенції ООН про права дитини наведено таке означення слова «дитина»: «кожна людська істота до досягнення 18-річного віку». Держави – сторони Конвенції ООН про права дитини (КПД ООН) повинні вживати належних заходів щодо забезпечення для кожної дитини [як означено в статті 1] права на захист від усіх форм насильства (стаття 19). У статті 3а Лансаротської конвенції, відповідно до КПД ООН, «дитина» означає «будь-яку особу віком до вісімнадцяти років».

У стандартах якості «Барнахусу» наведено означення слова «дитина» відповідно до КПД ООН. Цей підхід застосовується в «Барнахусі» по всій Європі, дозволяючи скеровувати осіб віком до 18 років до його служб.

Українське законодавство

Стаття 1 Закону про охорону дитинства містить означення слова «дитина» як особи віком до 18 років. Однак Сімейний кодекс і Кримінальний процесуальний кодекс передбачають відмінність між дитиною віком до 14 років і дітьми віком 14–18 років¹⁸. Передбачений законодавством вік сексуальної згоди – 16 років.

Нещодавнє ухвалення Закону Україну «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротської конвенції)» (Постанова № 3055) передбачає додавання нового пункту до статті 3, що стосується віку дитини та звучить так: «У разі якщо вік особи не встановлено, але є підстави вважати, що особа є дитиною, до встановлення віку такої особи їй надається захист, передбачений для дитини згідно з цим Законом та іншими актами законодавства». Аналогічну поправку внесено в Кримінальний процесуальний кодекс: «У разі якщо вік особи не встановлено, але є підстави вважати, що особа є малолітньою або неповнолітньою, до встановлення віку такої особи їй допит проводиться за правилами, передбаченими для допиту малолітньої або неповнолітньої особи».

Набуття статусу потерпілої дитини не визначено Кримінальним процесуальним кодексом і відбувається на загальних підставах. Відповідно до частини 1 статті 214 Кримінального процесуального кодексу, не пізніше як через 24 години після повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення відповідні відомості мають бути внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань і має розпочатися досудове розслідування.

Загалом зазначено під час правового аналізу та консультацій¹⁹, що процесуальні гарантії в Кримінальному процесуальному кодексі дискримінаційні щодо дітей у статусі потерпілої чи свідка через спеціальний акцент на неповнолітніх особах, яких підозрюють або звинувачують у злочині. Наприклад, Кримінальний процесуальний кодекс містить окремий розділ про

¹⁸ Стаття 6 Сімейного кодексу, стаття 3 (11) і (12) Кримінального процесуального кодексу. Щоб дізнатися більше про «передбачений законодавством вік» на противагу «повноліттю», див.: Тревіннард Наомі (2020), Аналіз проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротської конвенції)», CRD/VC1813 (Департамент захисту прав дитини Ради Європи Директорату протидії дискримінації).

¹⁹ «Барнахус» в Україні: правовий аналіз, консультації з експертами, п'ятниця, 22 січня 2021 року та 8 лютого 2021 року.

«Кримінальне провадження щодо неповнолітніх», однак він стосується лише дітей, яких підозрюють чи звинувачують у скоєнні злочинів. Якщо дитина – потерпілою або свідок, кримінальне провадження виконують за загальними правилами (стаття 55, за винятком статті 226 Кримінального процесуального кодексу, яка стосується особливостей допиту малолітньої або неповнолітньої особи та статті 227 щодо участі законного представника або іншого персоналу під час допиту дитини).

Інший приклад стосується безоплатної правової допомоги потерпілим дітям, про що описано в статті 31.3 Лансаротської конвенції. Дитина, яку підозрюють або звинувачують у скоєнні злочину, має право на (обов'язкову) участь адвоката захисту²⁰. Здійснення цього права має забезпечити держава у разі, якщо піклувальники дитини не мають достатньо коштів на адвоката. Однак дитина, свідок чи потерпілою не має права на (обов'язкову) участь адвоката. Хоча потерпілі діти чи свідки мають право на державного адвоката, немає правової норми, яка б автоматично гарантувала присутність адвоката (немає правового механізму). Дитина (свідок чи потерпіла) отримує державного адвоката, лише якщо піклувальники подадуть заяву в Центр з надання безоплатної правової допомоги. Це проблема, бо законні представники не можуть звертатися по правову допомогу в разі, якщо є конфлікт інтересів²¹.

Також варто зазначити, що Кримінальний процесуальний кодекс передбачає, що в разі, коли дитину підозрюють або звинувачують у скоєнні злочину, такі справи розглядають спеціально вповноважені слідчі та судді (слідчі та судді в справах неповнолітніх)²². Хоча тип спеціалізації та підготування вповноважених слідчих і суддів роз'яснено недостатньо, це важливий аспект дружнього до дітей правосуддя, який не забезпечено для потерпілих дітей і свідків, за винятком прокурорів²³.

Цільова група в «Барнахусі» може також охоплювати дітей, що не досягли віку настання кримінальної відповідальності, і/або всіх дітей віком до 18 років, які стали підозрюваними. У «Барнахусі» поширюється практика охоплення неповнолітніх підозрюваних у жорстоких злочинах, що забезпечує можливість підозрюваних або обвинувачених дітей бути почутими дружнім до дітей способом, а також запропонувати їм належну допомогу відповідно до їх потреб особистості та розвитку. Цей розвиток відповідає міжнародним рекомендаціям, зокрема Керівним принципам Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей²⁴. Охоплення неповнолітніх підозрюваних цільовою групою «Барнахусу» – важливе політичне рішення, яке потребує ретельного вивчення з погляду підходу та потенційних ресурсів «Барнахусу». Для цього потрібні спеціальні заходи, щоб запобігати контактам між імовірними потерпілими та кривдниками.

Стандарти якості «Барнахусу» рекомендують включити другу цільову групу «Барнахусу», зокрема близьких родичів, які не є кривдниками, як-от батьки/піклувальники та брати/сестри (стаття 4.2). Цій групі потрібно запропонувати постійне інформування, консультування та кризову підтримку. Означення спирається на статтю 11 Лансаротської конвенції та охоплює близьких родичів, сім'ї та всіх, хто піклується про дитину. Варто зазначити, що основна ціль

²⁰ Стаття 52 Кримінального процесуального кодексу. Дитина може відмовитися від призначення конкретної особи, але не від адвоката захисту.

²¹ Тепер готується поправка, що дозволить дитині самостійно подавати заяву на безоплатну допомогу, але не в усіх випадках без виключення (Бугаєць Тамара (2021): «Барнахус» в Україні: правовий аналіз – огляд національного законодавства, с. 7–8).

²² Частина 2 статті 484 Кримінального процесуального кодексу.

²³ Офіс Генерального прокурора України: Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству, наказ 509 від 4 листопада 2020 року.

²⁴ Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (Рада Європи, листопада 2010 року), <https://rm.coe.int/16804b2cf3>.

консультування та кризової підтримки для батьків/піклувальників – надати їм можливість забезпечити дитині та можливим братам/сестрам належну підтримку й допомогу під час судової процедури та поза нею.

(б) Означення правопорушень

Відповідні правові положення та стандарти «Барнахусу»

Насильство означено в статті 19 КПД ООН: «усі форми фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання».

Стаття 34 КПД ООН захищає дітей від усіх форм сексуального насильства, зокрема експлуатації й розбещень. **Сексуальне насильство щодо дітей** означено відповідно до статті 18 Лансаротської конвенції: «заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, яка не досягла передбаченого законодавством віку для заняття діяльністю сексуального характеру».

Діяння, що стосуються **сексуальної експлуатації дітей**, зокрема дитячої проституції, дитячої порнографії й участі дитини в порнографічних виставах, означено в статтях 19–21 Лансаротської конвенції.

Українське законодавство²⁵

Законодавство України забезпечує всеосяжну основу для широкого означення злочинів щодо дітей, які розглядатимуться в «Барнахусі»²⁶.

У Порядку забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах (постанова № 585 від 1 червня 2020 року), *жорстоке поводження з дитиною* означено так: будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, зокрема домашнього насильства та експлуатації дитини в родині та поза нею. *Домашнє насильство щодо дітей* означено як акти фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства, скоєного в домашніх умовах, як-от у родині чи при спільному проживанні.

Кримінальний кодекс визначає відповідні кримінальні правопорушення для вивчення в «Барнахусі», зокрема в розділі II (Кримінальні злочини проти життя та здоров'я), як-от домашнє насильство, недбалість, залишення в небезпеці; у розділі III (Кримінальні злочини проти свободи, честі та гідності особи), як-от торгівля дітьми та їх експлуатація; у розділі IV (Злочини проти сексуальної свободи та сексуальної недоторканності особи), як-от зґвалтування чи розбещення неповнолітніх; у розділі X (Кримінальні злочини проти громадського порядку та моралі), як-от імпорт, виробництво творів, що пропагують насильство та жорстокість щодо неповнолітніх, матеріали із сексуальним насильством стосовно дітей. Варто зазначити, що в питаннях, які стосуються *сексуального насильства*, у попередньому звіті видано рекомендацію щодо криміналізації всіх форм сексуального насильства щодо дітей, відповідно до Лансаротської конвенції²⁷. Нещодавнє ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких

²⁵ Бугаєць Тамара (2021), «Барнахус» в Україні: правовий аналіз – огляд національного законодавства.

²⁶ Аналіз відповідності українських законів про злочини стосовно дітей до КПД ООН, Лансаротської конвенції чи інших міжнародних документів не належить до сфери цього звіту.

²⁷ Див.: Урумова Ірина (2020): Звіт з оцінки прогресу «Стосовно рекомендацій Аналізу прогалін у законодавстві, політиках і практиках, спрямованих на запобігання та протидію сексуальній експлуатації та насильству щодо дітей в Інтернеті та їх подоланні в Україні», проєкт «Боротьба з насильством щодо дітей в Україні», CRD/VC1813 (Департамент захисту прав дитини Ради Європи Директорату протидії дискримінації), розділ 3.2.1.

законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротської конвенції)» (Постанова № 3055) привело до важливого прогресу в цій сфері.

Рекомендації

Створення та функціонування «Барнахусу»

- Рекомендовано чітко визнавати, що всі діти, тобто всі особи віком до 18 років, охоплені цільовою групою «Барнахусу», їм пропонують міждисциплінарні заходи втручання, зокрема конкретні процесуальні гарантії в контексті кримінального розслідування в «Барнахусі». Це також відповідатиме міжнародним правовим документам, зокрема статті 1 Конвенції ООН про права дитини та статті За Лансаротської конвенції.
- Основна рекомендація полягає в тому, що процесуальні гарантії для потерпілих дітей і свідків у кримінальному провадженні потрібно посилити реформуванням Кримінального процесуального кодексу через явні згадки про дітей, які мають юридичний статус потерпілої/свідка, чи через ухвалення нового закону про (насильницькі) злочини щодо дітей.
- Рекомендовано, щоб «Барнахус» передбачав численні кримінальні правопорушення стосовно дітей, викладені в статті 19 КПД ООН, статтях 19–21 Лансаротської конвенції та в Стамбульській конвенції. У зв'язку з цим рекомендовано внести зміни в Кримінальний кодекс, щоб охопити всі форми насильства стосовно дітей, зокрема всі правопорушення, описані в Лансаротській конвенції та пов'язані з сексуальним насильством щодо дітей²⁸. Нещодавнє ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротської конвенції)» (Постанова № 3055)²⁹ привело до важливого прогресу в цій сфері.
- Кожна дитина повинна мати доступ до безоплатної правової допомоги відповідно до статті 38 Керівних принципів щодо правосуддя, дружнього до дітей (доступ до безоплатної допомоги). Тому рекомендовано, щоб у зв'язку з цим була реформована стаття 18 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», яка стосується процедури подання заяви на безоплатну вторинну правову допомогу.

Положення про «Барнахусу»

- Рекомендовано надати означення слова «дитина» на основі статті 1 КПД ООН, статті За Лансаротської конвенції та стандартів якості «Барнахусу». З огляду на відмінності в українському законодавстві (-14 років і +14 років), важливо зробити чітку заяву про те, що регулювання «Барнахусу» стосується дітей і неповнолітніх осіб віком до 18 років, які є підозрюваними, потерпілими чи свідками злочину, і відбувається паралельно із захистом дітей, кримінальним розслідуванням та судовим провадженням.

²⁸ Див.: Урумова Ірина (2020): Звіт з оцінки прогресу «Стосовно рекомендацій Аналізу прогалін у законодавстві, політиках і практиках, спрямованих на запобігання та протидію сексуальній експлуатації та насильству щодо дітей в Інтернеті та їх подоланні в Україні», проєкт «Боротьба з насильством щодо дітей в Україні», CRD/VC1813 (Департамент захисту прав дитини Ради Європи Директорату протидії дискримінації), розділ 3.2.1.

²⁹ Офіційний переклад Закону на українську мову вживає термін «Лансаротська конвенція», у даному дослідженні використовується термін «Лансаротська конвенція».

- Для цілей означення кримінальних правопорушень щодо дітей рекомендовано, щоб усі форми насильства стосовно дітей у викладі КПД ООН і Лансаротській конвенції були внесені в систему регулювання. Щоб забезпечити правову основу цього підходу, необхідно реформувати Кримінальний кодекс відповідно до статей 19 і 39 КПД ООН і Лансаротської конвенції (див. вище)³⁰.
- Охоплення потерпілих дітей цільовою групою «Барнахусу» має підтримку в міжнародному законодавстві та дедалі поширенішій практиці. Аналогічно можна включити вторинну цільову групу до цільової групи «Барнахусу», щоб гарантувати, що дитина дістане належну підтримку з дому, а потенційне насильство стосовно братів/сестер виявляють і працюють над цим.

2.1.2 Загальні принципи

(а) Найкращі інтереси дитини

Відповідні правові положення та стандарти «Барнахусу»

Встановлення та забезпечення найкращих інтересів дитини – основний пріоритет у всіх заходах, рішеннях і практиці, що стосується [ймовірних] потерпілих дітей і свідків, зокрема під час захисту дітей і кримінальних розслідувань та проваджень, медичних послуг і послуг охорони психічного здоров'я. Цього вимагають стаття 3 КПД ООН (найкращі інтереси дитини) і стаття 30.1 Лансаротської конвенції (проведення розслідувань і кримінальних проваджень у найкращих інтересах дитини).

Керівні принципи Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (2010), розділ 3.В стосується ефективного забезпечення найкращих інтересів дитини (1); міркувань щодо оцінювання найкращих інтересів (2); балансу потенційних конфліктів інтересів (3); міждисциплінарного підходу (4). Розділ 3.А Рекомендації Ради Європи щодо соціальних послуг, дружніх до дітей (2011), твердо встановлює найкращі інтереси як головну передумову для соціальної роботи.

Стандарт якості «Барнахусу» 1.1 передбачає, що найкращі інтереси дитини – основна передумова в усіх заходах і рішеннях щодо дитини й членів сім'ї/піклувальників/інших близьких осіб, що не є кривдниками.

Українське законодавство³¹

Закон України «Про охорону дитинства» передбачає правову основу для «забезпечення» найкращих інтересів дитини як основоположний принцип держави в контексті широкого кола завдань, що стосуються охорони дитинства³².

³⁰ Посилання на відповідні розділи Кримінального кодексу й інші законодавчі документи можуть бути корисні з погляду означення важкості кримінальних правопорушень, які розглядають у межах «Барнахусу». Через те що правовий аналіз не передбачає всеосяжного огляду Кримінального кодексу з погляду його узгодженості з КПД ООН і Лансаротською конвенцією, рекомендація не містить згадок про Кримінальний кодекс. Також потрібно зазначити, що найкращим шляхом до руху вперед на цьому етапі може бути підхід, застосований у проєкті Положення про центр для захисту та соціально-психологічної допомоги під час здійснення правосуддя щодо дітей, які постраждали від насильства чи стали його свідками («Барнахус»), що передбачає методи на основі загальних категорій насильства (стаття 11).

³¹ На основі видання: «Барнахус» в Україні: правовий аналіз, консультації експертів, п'ятниця, 22 січня 2021 року та 8 лютого 2021 року, аналіз представлений у виданні: Бугаєць Тамара (2021), «Барнахус» в Україні: правовий аналіз – огляд національного законодавства, сторінки 1–2.

³² Закон України про охорону дитинства (№ 2402–III від 26 квітня 2001 року, зі змінами від 17.06.2020 р.), стаття 1.

Це, зокрема, завдання, пов'язані з розширенням соціальних і правових гарантій для дітей, сприянням фізичному, інтелектуальному та культурному розвитку молодшого покоління, створенню соціально-економічних та правових установ для захисту прав і законних інтересів дітей в Україні (стаття 2).

Стаття 1 Закону «Про охорону дитинства» містить означення терміна «забезпечення найкращих інтересів дитини: дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити».

Обов'язок щодо забезпечення інтересів дитини як першочергового аспекту в заходах із соціального захисту далі встановлено в Порядку про забезпечення соціального захисту.

Що стосується захисту найкращих інтересів дитини в юридичному провадженні, у Кримінальному процесуальному кодексі немає конкретних згадок про найкращі інтереси дитини як основоположного принципу. Однак наказ 509 від 4 листопада 2020 року «Про особливості виконання функцій прокуратури» передбачає забезпечення найкращих інтересів дитини під час виконання функцій Офісу Генерального прокурора, щоб захистити інтереси дітей і подолати насильство.

Рекомендації

Створення та функціонування «Барнахусу»

- Чітко визначити важливість і застосування положень, викладених у міжнародному законодавстві, які також містяться в Законі України «Про охорону дитинства», у зв'язку з найкращими інтересами дитини як основоположного принципу діяльності та функціонування «Барнахусу», зокрема під час захисту дітей, кримінального розслідування та медичних і терапевтичних заходів втручання.

Положення про «Барнахус»

- Внести пункт у положення, де чітко описано ключові принципи та перехресні заходи в «Барнахусі», зокрема щодо забезпечення найкращих інтересів дитини як основного аспекту в усіх заходах і рішеннях у «Барнахусі». Цей принцип повинен втілювати положення статті 3 КПД ООН, статті 30 Лансаротської конвенції, розділу 3.В Керівних принципів РЄ щодо правосуддя, дружнього до дітей, розділу 3.А Рекомендації РЄ щодо дружніх до дитини соціальних послуг, стандарту якості «Барнахус» 1.1, а також відповідне національне законодавство.

(б) Недискримінація

Відповідні правові положення та стандарти «Барнахусу»

Недискримінація – основоположний принцип Конвенції ООН про права дитини (стаття 2 КПД ООН). Недискримінація важлива для впровадження статті 19 КПД ООН щодо прав дітей на свободу від насильства.

Лансаротська конвенція містить загальні положення про недискримінацію та спеціальні статті, пов'язані з практикою: стаття 2 (принцип заборони дискримінації), стаття 3а (означення дитини), статті 11.2, 34.2 та 35.3 (припущення щодо віку).

Розділ III.D Керівних принципів РЄ щодо правосуддя, дружнього до дітей (2010), стосується захисту від дискримінації, зокрема положень щодо забезпечення прав без дискримінації та спеціальних заходів для допомоги та захисту особливо вразливих дітей. Також див. розділ V.V Рекомендації РЄ щодо правосуддя, дружнього до дітей (2011), стосовно доступності послуг.

У стандарті якості «Барнахусу» 3.2 щодо заборони дискримінації зазначено, що потрібно докладати спеціальних зусиль для охоплення всіх потерпілих дітей і свідків, незалежно від форми насильства.

Українське законодавство³³

Заборону дискримінації викладено в кількох правових документах, зокрема в Конституції³⁴, де зазначено, що «діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним». Закон про охорону дитинства також передбачає заходи захисту для дітей у складних життєвих обставинах, зокрема дітей, які зазнають насильства та жорстокого поводження в родині.

Заборона дискримінації також основний принцип виконання функцій головного прокурора³⁵ та надання соціального захисту дітям у складних життєвих обставинах³⁶.

Як зазначено в пункті 2.1.2(a), варто відзначити, що процесуальні гарантії в Кримінальному процесуальному кодексі дискримінаційні щодо малолітніх (і неповнолітніх осіб), які мають процесуальний статус потерпілої або свідка, через надмірний фокус на неповнолітніх особах, яких підозрюють чи обвинувачують у злочині.

Рекомендації

Створення та функціонування «Барнахусу»

- Чітко визнавати важливість і застосування положень щодо заборони дискримінації в міжнародному законодавстві як таких, що стосуються функцій і роботи «Барнахусу», зокрема у сфері захисту дітей, кримінального розслідування, медичних терапевтичних заходів.
- Основна рекомендація полягає в тому, що процесуальні гарантії для потерпілих дітей і свідків у кримінальному провадженні потрібно посилити реформуванням Кримінального процесуального кодексу через явні згадки про дітей, які мають юридичний статус потерпілої/свідка, чи через ухвалення нового закону, як-от про перенесення положень Лансаротської конвенції.

Положення про «Барнахус»

- Внести в положення пункт, що чітко описує основні загальні принципи та перехресні заходи в «Барнахусі», зокрема *щодо заборони дискримінації та рівного доступу до лікування для всіх дітей*, з урахуванням загальних положень Лансаротської конвенції про заборону дискримінації та конкретних статей, пов'язаних із практикою, що гарантує включення в положення про «Барнахус» статей 2, 3а, 11.2, 14.4, 34.2, 35.3, розділу III.D Керівних принципів РЄ щодо правосуддя, дружнього до дітей (2010), розділу V.B Рекомендації РЄ щодо соціальних послуг, дружніх до дітей, і стандарту якості «Барнахусу» 3.2, а також відповідного національного законодавства.

³³ На основі видання: «Барнахус» в Україні: правовий аналіз, консультації експертів, п'ятниця, 22 січня 2021 року та 8 лютого 2021 року; аналіз представлений у виданні: Бугаєць Тамара (2021), «Барнахус» в Україні: правовий аналіз – огляд національного законодавства, сторінка 15.

³⁴ Стаття 52.1 Конституції України.

³⁵ Наказ Офісу Генерального прокурора «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству» (№ 509 від 04.11.2020 р.), стаття 4.

³⁶ Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження (ухвалено Постановою № 585 Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 року), стаття 3.

(в) Участь дітей

Відповідні правові положення та стандарти «Барнахусу»

Повага до прав дитини на участь основоположна для роботи в «Барнахусі», зокрема до права бути почутими й права на інформацію. Це передбачає забезпечення права на висловлення думок, простір, аудиторію та вплив у питаннях, які стосуються безпосередньо дитини, а також загальної практики «Барнахусу».

Участі дитини вимагає стаття 12 КПД ООН і статті 14.1 та 31.1 Лансаротської конвенції. Лансаротська конвенція також зобов'язує держав-сторін гарантувати, що потерпілі діти мають доступ до безоплатної (де це необхідно) правової допомоги (31.3). Деколи це може грати важливу роль у забезпеченні того, що дитина отримала належну інформацію та представництво. Керівні принципи РЄ щодо правосуддя, дружнього до дітей (2010), містять вичерпні рекомендації щодо права дітей на інформацію та можливість бути почутими, зокрема права на інформацію до, під час і після судового розгляду, зокрема розділ IV.A.1 (a-l) (право на інформацію), розділ IV.D.3 (право бути почутими), розділи IV.A. 2–4 та IV.B.25 (право на інформацію та консультування перед судовим розглядом), IV.D.3 (право бути почутими та висловлювати погляди під час судового розгляду) і IV.E.75 (право на інформацію після судового розгляду). Також див. розділ 3.B Рекомендації РЄ щодо соціальних послуг, дружніх до дітей (2011), щодо права на участь дітей у контексті соціальних послуг, зокрема права бути почутими й права на заходи підтримки дітей у зв'язку з цим (1); сприйняття участі в їхньому теперішньому житті (2) і заходів для залучення дітей і батьків до соціальних послуг (3).

У стандарті якості «Барнахусу» 1.2 зазначено, що «Барнахус» має забезпечувати дотримання та здійснення прав дітей на вираження власних поглядів і отримання інформації. Участь дитини детальніше передбачено в стандарті 5 (міжвідомче керування справами), стандарті 6 (судово-експертні опитування), стандарті 7 (медичні заходи втручання) і стандарті 8 (терапевтичні заходи втручання).

Українське законодавство³⁷

Права дітей на вираження поглядів і отримання інформації передбачено в кількох українських нормативно-правових актах, зокрема в статті 34 Конституції України (без конкретних згадок про дітей). Стаття 9 Закону про охорону дитинства, зокрема щодо свободи висловлювання, формулювання власних поглядів, права вимагати інформацію, права звертатися до органів влади із зауваженнями та пропозиціями стосовно здійснення своїх прав, законних інтересів і скарг про порушення, права бути почутими у випадках розлучення з родиною, передбачає, що держава в особі її державних органів сприяє реалізації дітьми зазначених прав.

У Сімейному кодексі щодо належного врахування думки дитини під час ухвалення рішень про питання, які стосуються її життя, як-от освіта, місце проживання, позбавлення чи відновлення батьківських прав і керування власним майном. Важливо, що в наказі 509 від 4 листопада 2020 року «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству» наголошено на правах дітей на вільний доступ до правосуддя та

³⁷ На основі видання: «Барнахус» в Україні: правовий аналіз, консультації експертів, п'ятниця, 22 січня 2021 року та 8 лютого 2021 року; аналіз представлений у виданні: Бугаєць Тамара (2021), «Барнахус» в Україні: правовий аналіз – огляд національного законодавства, сторінки 4–8.

повідомлення про порушення їхніх права як на основному принципі роботи прокурорів у справах неповнолітніх (стаття 4)³⁸.

Зобов'язання, викладені в цих юридичних документах, повинні передбачати достатню правову основу для забезпечення участі дитини в діяльності «Барнахусу», права дитини на отримання інформації про процедуру та послуги в «Барнахусі», а також впливати на потенційне поведіння й підтримку.

Право дітей бути почутими та/чи отримувати інформацію як потерпіла чи свідок злочину певною мірою передбачено в Кримінальному процесуальному кодексі України. Стаття 226 Кримінального процесуального кодексу передбачає спеціальні аспекти опитування дитини чи неповнолітньої особи, зокрема до опитування діти повинні отримати консультацію щодо свого обов'язку бути присутніми на опитуванні, а також права заперечувати проти запитань і ставити запитання.

Кримінальний процесуальний кодекс також передбачає участь у процедурі законного представника неповнолітньої потерпілої (стаття 59). За багатьох обставин може бути важливо гарантувати, що дитині надають право голосу та/чи дозволяють брати участь у процедурі, однак це не замінює зобов'язання інформувати дитину та/чи вислуховувати її думку або свідчення. Деталі участі законного представника потерпілої врегульовано відповідно до статті 44, яка стосується участі законних представників підозрюваних і обвинувачених. Стаття 44 (4) передбачає, що законного представника з інтересами, що суперечать інтересам дитини, має замінити інша особа, яка за статтею 44(2) має право діяти як законний представник.

За статтею 14 Закону про безоплатну правову допомогу, діти мають право на безоплатну правову допомогу, яка може грати важливу роль у забезпеченні того, що діти отримують належну інформацію. Проте це право не надається потерпілим дітям- автоматично (див. сторінку 8).

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу, сторони провадження повинні отримувати інформацію про свої права й обов'язки у формі буклета. Немає вказівок на те, що інформацію потрібно адаптувати для дітей або осіб з особливими потребами, що становить необхідну умову для здійснення права на інформацію для дітей. Статті 345, 352 і 353 зобов'язують суддю, що головує, дізнатися, чи свідок або потерпіла знає та розуміє свої права й обов'язки, описані в буклеті. Хоча це можливість роз'яснити права й обов'язки потерпілих дітей та свідків, це в багатьох випадках може не виправити того, що дитина бере участь у процедурі без достатніх знань про судове провадження чи свої конкретні права.

Варто зазначити, що Кримінальний процесуальний кодекс не згадує конкретно потерпілих дітей або свідків. Стаття 55, у якій йдеться про потерпілих, стосується фізичних осіб загалом, без вказівки на вік чи інші ознаки. Права й обов'язки потерпілих дітей та свідків, зокрема інформація про їх права та обов'язки (статті 345, 352, 353), виникають після подання заяви про кримінальний злочин.

Хоча стаття 55 жодним чином не виключає дітей як потерпілих, у дослідженні зазначено, що право дитини брати участь у кримінальному провадженні як потерпілої часто обмежене. Щоб дитину визнали потерпілою кримінального провадження, інформацію потрібно внести в Єдиний

³⁸ Наказ Офісу Генерального прокурора «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству» (№ 509 від 04.11.2020 р.), стаття 4.

реєстр досудових розслідувань. Практика показує, що інформацію ніколи не вносять у Єдиний реєстр досудових розслідувань, бо досить непросто визнати дитину потерпілою³⁹.

Інший важливий аспект описано в нещодавньому оцінюванні прогресу у виконанні рекомендацій щодо аналізу прогалин у законодавстві, політиці та практиці з метою запобігання та подолання дитячого сексуального насильства й експлуатації в Україні у зв'язку з очевидно усталеною практикою, згідно з якою слідчі не покладаються на опитування як слідчий інструмент, бо потерпілу чи свідка неминує б опитували під час судового розгляду⁴⁰. Хоча вона запобігає численним опитуванням, така практика позбавляє потерпілих дітей і свідків права бути почутими в досудовому розслідуванні й може перешкоджати ефективним кримінальним розслідуванням.

Рекомендації

Створення та функціонування «Барнахусу»

- Чітко визнати важливість і застосування положень українського законодавства щодо прав дітей на участь до функцій і роботи «Барнахусу», зокрема для захисту дітей, медичних і терапевтичних заходів. Це передбачає явне визнання права дітей бути почутими під час досудового розслідування та права отримати інформацію про послуги, які пропонують у «Барнахусі», і можливості впливати на формат і час надання таких послуг. Тому рекомендовано, щоб діти мали доступ до журналу/огляду подій від моменту повідомлення до судового розгляду та період контролю у дружній до дитини версії (Дитячий журнал).
- Основна рекомендація полягає в тому, що процесуальні гарантії для потерпілих дітей і свідків у кримінальному провадженні потрібно посилити реформуванням Кримінального процесуального кодексу через явні згадки про дітей, які мають юридичний статус потерпілої/свідка, чи через ухвалення нового закону. Перенесення положень Лансаротської конвенції в національне законодавство передбачає можливість акцентування уваги на сексуальному насильстві. Це посилить акцент на праві потерпілих дітей на інформацію та на те, щоб бути почутими під час кримінального провадження. Дуже рекомендовано, щоб гарантії стосовно прав потерпілих дітей на участь передбачали доступ до дружньої до дітей інформації про права й обов'язки потерпілої і процедури в «Барнахусі», особливо у зв'язку з кримінальним/досудовим розслідуванням.

Положення про «Барнахус»

- Внести в положення пункт, що чітко описує основні загальні принципи та перехресні заходи, зокрема *право дітей на участь, інформацію та право бути почутими*, втілюючи в собі положення статей 14.1, 31.1 Лансаротської конвенції, розділу IV.A.1 (a-l) Керівних принципів РЕ щодо правосуддя, дружнього до дітей (2010) (право на інформацію), розділу IV.D.3 (право бути почутими), IV.B.25 (право на інформацію та консультації до судового розгляду); розділу 3.B Рекомендації Ради Європи про соціальні послуги, дружні до дітей (2011), і стандарту якості «Барнахусу» 1.2, а також відповідного національного законодавства.

³⁹ На основі аналізу, представленого в роботі: Бугаєць Тамара (2021), «Барнахус» в Україні: правовий аналіз – огляд національного законодавства.

⁴⁰ Урумова Ірина (2020): Звіт з оцінки прогресу «Стосовно рекомендацій Аналізу прогалин у законодавстві, політиках і практиках, спрямованих на запобігання та протидію сексуальній експлуатації та насильству щодо дітей в Інтернеті та їх подоланні в Україні», проєкт «Боротьба з насильством щодо дітей в Україні», CRD/VC1813 (Департамент захисту прав дитини Ради Європи Директорату протидії дискримінації), с. 14–15.

- Внести положення щодо контактної особи, що має обов'язок: (1) діяти як контактна особа для дитини та законного представника; (2) надавати й роз'яснювати інформацію про процедури в «Барнахусі», наступні кроки та права потерпілої; (3) пропонувати дитині достатньо можливостей впливу на рішення та заходи в «Барнахусі». Щоб дізнатися більше, див. розділ 2.3.1 щодо міжвідомчого керування справами.
- Указати право дітей на доступ до інформації про їхню справу та заходи втручання в «Барнахусі», наприклад, забезпечивши доступ до Дитячого журналу (журнал/огляд подій від моменту подання заяви до судового розгляду та етапу контролю в дружній до дітей версії).
- Внести посилання на право дітей на інформацію про права й обов'язки потерпілих і свідків у кримінальному провадженні. Щоб отримати додаткові відомості, див. розділ 3.5 (опитування дитини).
- Внести посилання на право дітей впливати на рішення та планування лікування й допомоги, зокрема на право відмовитися від медичного огляду (щоб дізнатися більше, див. розділ 3.6 (медичні заходи втручання) і 3.7 (терапевтичні заходи втручання).

(г) Необґрунтована затримка

Відповідні правові положення та стандарти «Барнахусу»

Для ефективного кримінального розслідування, захисту дитини та допомоги потрібно, щоб затверджені під час процесу участі заходи вживали без необґрунтованої затримки (Загальний коментар № 13 до КПД ООН). Цього вимагають стаття 30.3 (пріоритет розслідувань і проваджень щодо потерпілих дітей і свідків та запобігання необґрунтованим затримкам) і стаття 35.1.a (не повинно бути необґрунтованих затримок в опитуванні дитини) Лансаротської конвенції. Розділ IV.D.4 Керівних принципів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (2010), стосується заходів з уникнення необґрунтованих затримок, зокрема затвердження принципу терміновості для всіх проваджень за участю дітей і ухвалення рішень, які робляться негайно в найкращих інтересах дитини.

Стандарт якості «Барнахусу» 1.3 передбачає, що, щоб уникнути необґрунтованих затримок потрібно вжити спеціальних заходів, які гарантують проведення судово-експертних опитувань, оцінювання захисту дитини та рівня її психічного здоров'я, медичних оглядів упродовж передбаченого періоду, а також користь для дітей від надання вчасної інформації.

Українське законодавство⁴¹

Пункт 8 Порядку забезпечення соціального захисту дітей у складних життєвих ситуаціях, зокрема потерпіла від насильства (постанова № 585 від 1 червня 2020 року) передбачає вимогу до суб'єктів, юридичних і фізичних осіб *негайно*, не пізніше ніж через один день, повідомляти про підозри щодо насильства стосовно дитини або загрози життю чи здоров'ю дитини відповідним органам влади. Обов'язкове повідомлення про заяви та підозри в насильстві щодо дітей без необґрунтованої затримки (24 години) також передбачено в пункті 33 Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі (постанова 658 від 22 серпня 2018 року), а також інших пунктах, що стосуються часу повідомлення: п. 36 (обов'язок поліції повідомляти соціальні служби впродовж 24 годин), п. 43 (обов'язок медичних закладів повідомляти соціальні служби протягом 24 годин)

⁴¹ На основі видання: «Барнахус» в Україні: правовий аналіз, консультації експертів, п'ятниця, 22 січня 2021 року та 8 лютого 2021 року; аналіз представлений у виданні: Бугаєць Тамара (2021), «Барнахус» в Україні: правовий аналіз – огляд національного законодавства, сторінки 8–12.

і п. 46 (обов'язок організації підтримки потерпілих повідомляти поліцію та соціальні служби впродовж 24 годин).

У статті 7 Кримінального процесуального кодексу викладено загальні принципи, зокрема *обґрунтований час* для кримінального провадження. Стаття 21 далі передбачає, що кожному має бути гарантований судовий розгляд упродовж розумного часу. Розумний час передбачено в статті 28, яка містить конкретні згадки про дітей, зазначаючи, що кримінальні провадження стосовно неповнолітньої особи потрібно проводити без затримки та розглядати в суді в пріоритетному режимі (стаття 28.4). Однак немає означення того, що таке необґрунтована затримка в кримінальному провадженні.

Важливо зазначити, що стаття 17 наказу Офісу Генерального прокурора «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству» стосується ефективного доступу дітей до правосуддя та їхнього належного поведіння на будь-якому етапі, а також забезпечення оперативного досудового розслідування.

Нещодавній аналіз положень проєкту закону, який стосується внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Лансаротської конвенції, показує, що запропоновані до статті 28 КПК зміни передбачають конкретну вимогу щодо того, що кримінальне провадження про сексуальні злочини стосовно дітей має бути порушене негайно та йому має бути наданий пріоритет. Проєкт положення також охоплює всіх дітей віком до 18 років, попри розрізнення в українському законодавстві між дітьми віком до та після 14 років. Проте рекомендовано доповнити положення вимогою стосовно того, щоб розслідування сексуальних злочинів щодо дітей віком до 18 років порушували без необґрунтованої затримки та в пріоритетному режимі⁴². Ці передбачувані зміни забезпечують важливий прогрес у разі сексуального насильства, однак мають поширюватися на всі форми насильницьких злочинів щодо дітей.

Рекомендації

Створення та функціонування «Барнахусу»

- Чітко визнати важливість і застосовність положень, викладених у статтях 30.3 та 35.1 Лансаротської конвенції, розділі IV.D.4 Керівних принципів РЄ щодо правосуддя, дружнього до дітей, і стандарту якості «Барнахусу» 1.3 стосовно запобігання необґрунтованим затримкам у повідомленні, перевірці деталей і вжитті заходів для захисту дітей та допомоги їм в українському законодавстві відповідно до функцій і методів роботи «Барнахусу», зокрема для захисту дітей під час кримінального розслідування та медичних і терапевтичних заходів. Для цього можуть вимагатися зміни до статті 28 Кримінального процесуального кодексу згідно з рекомендаціями стосовно змін законодавчих актів про впровадження Лансаротської конвенції⁴³; бажано, щоб стаття поширювалася на всі форми насильства стосовно дітей.
- Чітко визначити важливість і застосовність статті 28 Кримінального процесуального кодексу (зокрема, потенційних змін, які посилюють згадки про запобігання необґрунтованим затримкам), а також відповідного формулювання, викладеного в статті

⁴² Тревіннард Наомі (2020), Аналіз проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротської конвенції)», CRD/VC1813 (Департамент захисту прав дитини Ради Європи Директорату протидії дискримінації), с. 13–14.

⁴³ Тревіннард Наомі (2020), Аналіз проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротської конвенції)», CRD/VC1813 (Департамент захисту прав дитини Ради Європи Директорату протидії дискримінації), с. 13–14.

17 наказу 509 Офісу Генерального прокурора «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству» в контексті кримінального розслідування/досудового розслідування й опитувань у «Барнахусі».

Положення про «Барнахус»

- Внести в положення пункт, у якому чітко прописано основні загальні принципи та перехресні заходи в «Барнахусі», які втілюють у собі положення статей 30.3 та 35.1 Лансаротської конвенції, розділу IV.D.4 Керівних принципів РЄ щодо правосуддя, дружнього до дітей, і стандарту якості «Барнахусу» 1.3, зокрема *спеціальні заходи для уникнення необґрунтованих затримок* в опитуванні дітей після факту злочину, а також вжиття медичних і терапевтичних заходів втручання.

(д) Повага до права підозрюваного на справедливий суд і рівноправність сторін

Відповідні правові положення та стандарти «Барнахусу»

Права захисту – основна функція справедливих судів, закріплених у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та підтверджених Європейським судом з прав людини в кількох рішеннях.

Право захисту на перехресний допит свідка викладено в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, стаття 6.3.d. Проте, згідно з ЄКПЛ, немає абсолютної вимоги вислуховувати дитину в суді, якщо процедура згідно з якою в дитини беруть свідчення під час досудового розслідування, відбувається з дотриманням прав підозрюваного на справедливий суд⁴⁴. Те, чи потрібно вислуховувати дитину в суді, потрібно оцінювати з огляду на конкретні обставини кожної справи, зокрема з урахування віку та зрілості дитини, наявності ризику (повторної) травматизації⁴⁵.

Права сторони захисту – основний принцип Лансаротської конвенції. У статті 30(4) розділу VII роз'яснено, що «Кожна Сторона забезпечує унеможливлення обмеження заходами, які застосовуються відповідно до цього розділу, прав на захист і вимог стосовно справедливого та неупередженого судового розгляду відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод».

Стандарти якості «Барнахусу» чітко підтверджують захист прав сторони захисту як основної ознаки опитування в «Барнахусі». У стандарті 6.5 чітко визначено, що потрібно забезпечити дотримання права підозрюваного на справедливий суд і «рівноправність сторін», зокрема через заходи, що дозволяють стороні захисту ставити запитання потерпілій дитині/свідкові через судового інтерв'юера.

Основна мета «Барнахусу» – забезпечення того, що дитина не повинна проходити через численні опитування та/або бути присутньою в суді. Головна причина цього полягає в тому, що існує ризик (повторної) травматизації дитини й перешкоджання її зізнанню. Відмова від зізнання – серйозна проблема, бо дуже важливо гарантувати безпеку та захист дитини, визначити потребу у фізичному та психічному відновленні, забезпечити успішне й дружнє до дитини

⁴⁴ Справа «С. Н. проти ШВЕЦІЇ» (S. N. v. SWEDEN) (заява № 34209/96), остаточне рішення 02/10/2002.

⁴⁵ Посібник з європейського права у сфері захисту прав дитини (2015) (Агентство Європейського Союзу з фундаментальних прав людини та Рада Європи), сторінка 41.

кримінальне розслідування та судовий процес. У найгіршому разі численні опитування на досудовому етапі можуть дискредитувати дитину як свідка⁴⁶.

Щоб запобігти цьому, у «Барнахусі» відбувається аудіовізуальний запис судово-експертного опитування на етапі досудового розслідування, який потім представляють на судовому слуханні. Якщо процедура, за якою проводять опитування, погані якості та/чи перешкоджає праву сторони захисту ставити запитання дитині, вона може дійсно бути оскаржена з погляду дотримання принципу безпосередності та змагальності, а тому може становити загрозу правам сторони захисту на справедливий суд. У ЄКПЛ дійсно повторено: «що до доказів, отриманих від свідка за умов, коли права сторони захисту не можна забезпечити тією мірою, якої зазвичай вимагає Конвенція, потрібно ставитися з обережністю»⁴⁷. Тому, щоб захистити права підозрюваного, обов'язково опитування дітей під час досудового розслідування має відповідати високим стандартам із погляду процедури, участі та змісту.

Запис, який представляють у суді, має бути такої якості, щоб можна було оцінити доказову цінність свідчень відповідно до принципу безпосередності. Наприклад, це встановлює високі вимоги до підготування та досвіду інтерв'юерів, використання заснованих на доказах протоколів і передового обладнання для запису, усі з яких важливі стандарти міжнародного права та рекомендацій, що описано в цьому звіті, й основоположні для забезпечення отримання в «Барнахусі» свідчень високої доказової цінності, що прийнятні в суді.

Також важливо враховувати роль і залучення судді, прокурора й адвокатів під час досудового опитування в «Барнахусі». У деяких країнах за опитуванням у «Барнахусі» наглядає суддя, а в інших – поліція/працівники прокуратури. Під час опитування має обов'язково бути присутній адвокат захисту, який може ставити дитині запитання через інтерв'юера. Інша умова, яку потрібно враховувати, – те, що адвокату захисту надають копію запису та право просити про додаткове опитування.

Нещодавні зміни у законодавстві Великої Британії стосовно правосуддя щодо дітей передбачають потенційні альтернативи до перехресного допиту дітей у суді, зокрема віддалене слухання в «Барнахусі». Інший варіант передбачає спеціальний захід, через який дитина може бути описана заздалегідь перед судом – зазвичай за кілька місяців до нього. Перехресне опитування записують і відтворюють для присяжних у день суду. Перед перехресним опитуванням відбувається слухання щодо основних правил, протягом якого адвокати ставлять потрібні запитання, а суддя вирішує, чи вони придатні й дружні до дітей⁴⁸. Передбачено такі гарантії:

- прості запитання;
- зазвичай тривають 30 хвилин;
- попередньо записані у віддаленому місці, зокрема в «Барнахусі»;
- відбуваються за кілька місяців до суду, а дитині не потрібно бути присутньою в суді.

⁴⁶ Lind Haldorsson, Olivia (2017) European Barnahus Quality Standards: Guidance for Multidisciplinary and Interagency Response to Child Victims and Witnesses of Violence (Рада країн Балтійського моря та «Дитяче коло» (Child Circle)) [The Barnahus Quality Standards – Barnahus](#); переклад російською мовою: [PROMISEStandards_RU.pdf \(barnahus.eu\)](#).

⁴⁷ СПРАВА «С. Н. проти ШВЕЦІЇ» (S. N. v. SWEDEN) (заява № 34209/96), остаточне рішення 02/10/2002, сторінка 14.

⁴⁸ <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1999/23/section/28>.

Українське законодавство⁴⁹

Принцип безпосередності (стаття 23) і принцип змагальності сторін (стаття 22) закріплені в Кримінальному процесуальному кодексі. Права підозрюваного викладено в статті 42. У кодексі зазначено, що суд може засновувати свій висновок лише на свідченнях, отриманих безпосередньо під час судового засідання (Кримінальний процесуальний кодекс, ст. 95), за винятком певних випадків, передбачених ст. 225 Кримінального процесуального кодексу (див. розділ 2.3.5 (с)).

Стаття 354 Кримінального процесуального кодексу містить певні особливості опитування малолітніх чи неповнолітніх свідків або потерпілих, зокрема можливість опитування дитини за межами зали суду в іншій кімнаті, використовуючи відеоконференцз'язок (віддалене судове провадження).

Наказ Офісу Генерального прокурора «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству» (№ 509 від 04.11.2020 р.) встановлює гарантії для потерпілих дітей і свідків сексуального насильства (пункт 6.2), явно згадуючи про необхідність врахування Лансаротської конвенції під час опитування потерпілих дітей і свідків сексуального насильства, а також зменшення негативного психологічного впливу на дитину (пункт 6.3) за допомогою використання аудіо/відеозаписів опитувань, активного використання можливості віддалених досудових слухань і регулярного звернення до суду з клопотанням про опитування за межами зали суду відповідно до статей 352–354 Кримінального процесуального кодексу.

Спираючись на ці положення, консультації з фахівцями істотно зосереджувалися на *процедурі*, згідно з якою свідчення дитини потрібно отримати за межами суду, щоб гарантувати, що докази прийнятні в суді, а права підозрюваного належно дотримані. Деякі учасники дійшли висновку, що проблема скорше полягає в готовності ухвалити інноваційні моделі захисту прав потерпілих дітей і свідків під час кримінальних розслідувань і судових слухань, ніж у перешкодах у законодавстві. Кілька учасників дійшли висновку, що єдиний шлях уперед – зміни в законодавстві, що уможливають запровадження процедур, через які можна захистити права потерпілих та підозрюваних, серед них модель «Барнахус».

Рекомендації

Створення та функціонування «Барнахусу»

- Спираючись на рішення ЄСПЛ і європейське право, рекомендації та практику інших європейських країн, зроблено висновок, що в Україні можливо створити «Барнахус», що сприятиме досудовим опитуванням способом, що забезпечує повне дотримання прав підозрюваного, однак найкращий шлях уперед – міцна правова основа для змін у процедурах і практиці, які необхідні для роботи та функціонування «Барнахусу».
- Щоб уникнути численних опитувань і присутності дітей у суді, рекомендовано, щоб заходи були закріплені в законодавстві, яке гарантує, що опитування дітей під час досудового розслідування відповідає високим стандартам щодо процедури, участі та змісту. Конкретна рекомендація щодо цього передбачає наявність судових інтерв'юерів для дітей, використання протоколів на основі доказів, високоякісних записів і можливість підозрюваного ставити запитання дитині через інтерв'юера під час досудового розслідування (також див. розділ 2.3.5).

⁴⁹ На основі видання: «Барнахус» в Україні: правовий аналіз, консультації експертів, п'ятниця, 22 січня 2021 року та 8 лютого 2021 року; аналіз представлений у виданні: Бугаєць Тамара (2021), «Барнахус» в Україні: правовий аналіз – огляд національного законодавства, сторінки 8–12.

Положення про «Барнахус»

- Включити в положення пункт, у якому чітко викладено основні загальні принципи та перехресні заходи в «Барнахусі», які втілюють у собі положення статті 6, статті 30 розділу VII Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, стандарту якості «Барнахусу» 6.5, зокрема щодо *права на справедливий суд, захист у кримінальному провадженні та захист процесуальних гарантій для потерпілих, свідків і підозрюваних*.
- Внести положення, що регулюють судово-експертні опитування дітей, як описано в розділі 2.3.5 цього звіту.

2.2. «Барнахус» – організація

2.2.2. Міждисциплінарне та міжвідомче співробітництво в «Барнахусі»

Відповідні правові положення та стандарти «Барнахусу»

Міждисциплінарне та міжвідомче співробітництво дедалі більше визнається фундаментальною для здійснення прав дітей на захист, допомогу та правосуддя. Модель «Барнахус» визнана як добра практика в цій сфері по всьому світі, зокрема Радою Європи, Європейським Союзом та ЮНІСЕФ⁵⁰.

Статті 10.1, 10.3, 11.1 Лансаротської конвенції сприяє міждисциплінарному та міжвідомчому співробітництву та послугам. Розділ IV.A.5 Керівних принципів РЄ щодо правосуддя, дружнього до дітей (2010), заохочує міждисциплінарний підхід, зокрема тісну співпрацю між різними фахівцями задля забезпечення міжвідомчого оцінювання дитини, складання спільних протоколів оцінювання й обміну інформацією відповідно до правил стосовно конфіденційності. Керівні принципи також рекомендують створення дружніх до дітей, міжвідомчих і міждисциплінарних центрів для потерпілих дітей і свідків, де можна опитувати дітей і проводити їх медичні огляди для судово-експертних цілей, а також отримувати всі відповідні терапевтичні послуги від належних фахівців (V (j)).

У розділі V.E Рекомендації РЄ щодо соціальних послуг, дружніх до дітей (2011), також передбачено сприяння міждисциплінарному та міжвідомчому співробітництву, механізм співпраці та спільному керуванню справами, спільним системам оцінювання й доступу до дружніх до дітей, міжвідомчих і міждисциплінарних послуг для потерпілих дітей і свідків насильства з метою уникнення повторних опитувань і (повторної) травматизації дитини.

Структурована організація з чітко встановленими ролями, повноваженнями, механізмами координування, бюджетом, заходами моніторингу й оцінювання сприяє ефективним і спільним міжвідомчим командам, взаємній повазі до ролей і відчуттю спільної відповідальності (Загальний коментар № 13 до КПД).

Стандарт якості «Барнахусу» 2 про міждисциплінарне та міжвідомче співробітництво сприяє:

2.1. Формальному статусові: «Барнахус» офіційно є частина національних чи місцевих соціальних служб або служб захисту дітей, правоохоронних органів, судової системи чи національної системи охорони здоров'я. «Барнахус» може працювати як окрема служба, якщо має офіційну роль, визнану національними чи місцевими органами влади, зокрема формальні повноваження співпрацювати з відповідними державними відомствами.

⁵⁰ Наприклад, див.: Wenke, Daja and Heiberg, Turid (2017) Enabling Child-sensitive Justice: The Success Story of the Barnahus Model and its Expansion in Europe, Stockholm (Рада країн Балтійського моря), сторінка 4.

2.2. Організації міждисциплінарному та міжвідомчому співробітництву в «Барнахусі»: співробітництво структуроване та прозоре, зокрема передбачає чітко встановлені ролі, повноваження, механізми координування, бюджет, заходи моніторингу й оцінювання, що сприяє ефективним процесам і забезпечує безперервність та стабільність.

2.3. Процедури та практиці міждисциплінарного та міжвідомчого співробітництва в «Барнахусі»: міждисциплінарні/міжвідомчі заходи втручання починаються після подання заяви й керується процедурою спільних заходів втручання під час розгляду справи.

Українське законодавство⁵¹

(а) Офіційний статус

У межах юридичного аналізу не визначено належної правової основи для створення «Барнахусу» як державної служби. У Законі «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (№ № 20/95-ВР від 24 січня 1995 року) визначено правовий аналіз діяльності органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей, які відповідальні за реалізацію соціального захисту та запобігання правопорушенням серед осіб віком до вісімнадцяти років. Ним встановлено основні принципи діяльності служб соціального захисту дітей, однак це, імовірно, не найкраща правова основа для створення «Барнахусу».

В інших країнах «Барнахус» створено на основі офіційних зобов'язань відповідних міністерств і органів влади чи ухвалення закону про «Барнахус».

Під час консультацій спеціально розглянуто місцеві центри соціальної реабілітації, які створено по всій Україні як можливість трансформувати, інтегрувати чи розміщувати послуги «Барнахусу». Деякі суб'єкти підтримували цю ідею через той факт, що ці служби існують у кількох місцевостях і вже надають деякі відповідні послуги. Здавалося, що цей підхід легше подолає небажання створювати нові служби та виділяти фінансування, забезпечувати доступ до дітей у віддалених районах. Інші учасники не вважали ці послуги придатними через брак ноу-хау та зобов'язань щодо практики «Барнахусу».

У межах цього правового аналізу не була оцінена можливість трансформації цих установ для того, щоб узяти на себе роль «Барнахусу», чи їхня роль в інтеграції/розміщенні «Барнахусу». Проте з погляду правової основи, фінансування, керування та практики можна здобути важливий досвід, що стане основою для створення «Барнахусу» по всій Україні як офіційної державної установи/служби в контексті децентралізації. Очевидно, що потрібен ретельний аналіз компетенції центрів і їхніх повноважень, наприклад щодо проведення опитувань дітей і надання медичних послуг, перш ніж можна буде перейти до рішення про використання центрів соціальної реабілітації як будинків «Барнахусу»⁵².

(б) Міждисциплінарна команда

Порядок надання соціального захисту дітям у складних життєвих обставинах, зокрема потерпілим від насильства (постанова № 585 від 1 червня 2020 року) передбачає створення міждисциплінарних команд для захисту прав дітей у складних життєвих обставинах. Цей порядок охоплює велику кількість органів влади, відомств і служб, яких можна залучити до таких

⁵¹ На основі видання: «Барнахус» в Україні: правовий аналіз, консультації експертів, п'ятниця, 22 січня 2021 року та 8 лютого 2021 року; аналіз представлений у виданні: Бугаєць Тамара (2021), «Барнахус» в Україні: правовий аналіз – огляд національного законодавства.

⁵² «Барнахус» в Україні: правовий аналіз, консультації з експертами, п'ятниця, 22 січня 2021 року та 8 лютого 2021 року.

міждисциплінарних команд, зокрема тих, що важливі для «Барнахусу» (наприклад, медичні установи, служби соціального захисту, служби у справах дітей, національні органи поліції).

У порядку перелічено обставини, згідно з якими має бути встановлене таке співробітництво, зокрема у сфері виявлення та захисту дітей. Основне завдання міждисциплінарної команди – схвалення «узгоджених» дій і рішень в інтересах дитини. Завдання міждисциплінарних команд охоплюють деякі з функцій «Барнахусу», зокрема засідання щодо керування справами, які передбачають обмін інформацією про дитину та її аналіз, а також створення індивідуального плану втручання.

Порядок Офісу Генерального прокурора «Про особливості виконання функцій прокуратури» містить міркування щодо координування в справах про захист дітей і кримінальному розслідуванні. У пункті 10 наголошено на міждисциплінарному співробітництві з поглядом забезпечення вчасного виявлення, зізнання, припинення та запобігання проблемам, пов'язаним із захистом дітей. Прокурори також повинні приділяти особливу увагу положенням і обов'язкам у сфері організації захисту дітей (12.1).

Процедури передбачають основу для міждисциплінарного співробітництва, поєднуючи обов'язки щодо захисту дітей і правосуддя, зокрема в справах, пов'язаних із потерпілими дітьми від насильства, а тому служить правовою основою для налагодження міждисциплінарного *співробітництва* між відповідними відомствами під час захисту дітей і кримінального розслідування в контексті «Барнахусу». Варто зазначити, що хоча положення передбачає механізми, які уможливають міждисциплінарне *співробітництво*, зокрема обмін інформацією, спільне планування й керування справами, воно не правова основа для служб і діяльності в «чотирьох кімнатах» «Барнахусу», як-от кримінального розслідування. Правову основу для заходів втручання в «Барнахусі» описано в окремому розділі щодо відповідних кімнат нижче.

Рекомендації

Створення та функціонування «Барнахусу»

- «Барнахус» засновано як державну установу/службу, що офіційно створює міждисциплінарні та міжвідомчі служби на основі офіційної згоди відповідних міністерств, зокрема Міністерства юстиції, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства соціальної політики, Міністерства охорони здоров'я, Офісу Генерального прокурора, й українського законодавства (положення про «Барнахус»).
- Обов'язкове створення та забезпечення роботи «Барнахусу» здійснюється відповідними місцевими органами влади, які діють на основі офіційної згоди відповідних міністерств та законодавства. Організаціям, які створюють ці служби та керують ними, надають чіткі вимоги та рекомендації щодо мети, організації, керування, послуг, міждисциплінарних ролей або обов'язків, створених служб і керування справами, зокрема спільних протоколів та інструментів.
- Обов'язкове залучення відповідних відомств, зокрема служб соціального забезпечення/захисту дітей, правоохоронних органів, судових, медичних терапевтичних служб у міждисциплінарних командах паралельно із захистом дітей і кримінальним розслідуванням у «Барнахусі» на основі офіційної угоди між відповідними міністерствами, як закріплено в законодавстві.
- Чітко визнавати застосовність порядку про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема потерпілих від насильства (постанова № 585 від 1 червня 2020 року) до міждисциплінарного співробітництва в «Барнахусі».

Положення про «Барнахус»

- Чітко зазначити основну мету положення, що полягає в забезпеченні правової основи для створення державної служби для сприяння паралельному кримінальному розслідуванню та розслідуванню щодо добробуту/захисту дітей, яка працює відповідно до стандартів якості «Барнахусу» на основі зобов'язань засновницьких органів (наприклад, Міністерства юстиції, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства соціальної політики, Міністерства охорони здоров'я, Офісу Генерального прокурора).
- Рекомендовано, щоб у положенні про «Барнахус» була чітко зазначена його мета, що полягає в сприянні паралельному кримінальному розслідуванню та розслідуванню щодо добробуту/захисту дітей через вчасне, дружнє до дітей, комплексне й ефективне міждисциплінарне реагування на кожну дитину, поєднання всіх відповідних служб під одним дахом, зокрема служби кримінального розслідування (судово-експертне опитування), добробуту/захисту дітей, медичного огляду та криміналістичних заходів втручання й терапевтичної підтримки.
- Положення має містити елементи, які передбачають співробітництво в «Барнахусі», що структурований і прозорий, передбачає чітко встановлені ролі, повноваження, механізми координування, бюджет, заходи моніторингу й оцінювання.
- Положення про «Барнахус» має встановлювати провідне відомство, керівну групу, групу співробітництва, координатора «Барнахусу» і особу для підтримки потерпілої. *Керівна група* – основний орган «Барнахусу», зокрема представники засновницьких органів (Міністерства юстиції, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства соціальної політики, Міністерства охорони здоров'я, Офісу Генерального прокурора). Роль керівної групи полягає в керуванні та моніторингу діяльності «Барнахусу», щоб вона відповідала його положенню, зокрема щодо ухвалення та контролю бюджету, визначення щорічних робочих планів і забезпечення підзвітності «Барнахусу». *Група співробітництва* складається з представників усіх відомств, залучених до щоденної роботи «Барнахусу» і постійної групи його персоналу. Роль робочої групи полягає в обговоренні та розвитку міждисциплінарного та міжвідомчого співробітництва, зокрема механізмів, протоколів і процедур. *Координатор* «Барнахусу» діє як з'єднувальна ланка між робочою групою та керівною групою та відповідає за загальне керування «Барнахусом» відповідно до положення про «Барнахус», зокрема щодо операційного та фінансового керування та звітування.

2.3. Шлях до правосуддя та належного відновлення в «Барнахусі»

2.3.1. Спільне керування справами

Комітет ООН з прав дитини (КПД) наголошує на ефективних процедурах здійснення прав дитини на захист від насильства (стаття 19 КПД ООН, зокрема міжвідомчій координації, яка за потреби передбачена протоколами та меморандумом про співпрацю).

Міжвідомче планування справ на основі процедур і протоколів важливе для забезпечення міждисциплінарних, скоординованих, ефективних і відповідних заходів втручання з боку міжвідомчої команди й відповідних відомств. Відстеження та перегляд справ дають змогу команді, скільки це можливо та відповідно до правових вимог і найкращих інтересів дитини, збирати й повідомляти інформацію, щоб щодо конкретних справ можна було проводити консультації та повертатися до них на всіх етапах слідчого та судового процесів. До того ж

відстеження справ дає міжвідомчій команді змогу контролювати прогрес і результати справ, які передають у службу.

Стаття 10.1 Лансаротської конвенції передбачає, що кожна сторона повинна вживати необхідних заходів для забезпечення координування на національному чи місцевому рівнях між різними відомствами, що відповідають за захист, запобігання й подолання сексуальної експлуатації та сексуального насильства щодо дітей, особливо у сфері освіти, охорони здоров'я та правоохоронних і судових органів.

Як зазначено вище, Керівні принципи Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (2010), сприяють міждисциплінарному співробітництву та спільному керуванню справами в принципі 5 розділу 4, зокрема з метою міждисциплінарного оцінювання дитини, запровадження спільних протоколів оцінювання й обміну інформацією з дотриманням правил конфіденційності. Керівні принципи також рекомендують створення дружніх до дітей, міжвідомчих і міждисциплінарних центрів для потерпілих дітей і свідків, де можна опитувати дітей і проводити їх медичні огляди для судово-експертних цілей, а також отримувати всі відповідні терапевтичні послуги від належних фахівців (V (j)). Принцип 10 передбачає рекомендації щодо захисту приватного та сімейного життя дитини, зокрема стосовно того, що фахівці, які працюють для дітей та з ними, повинні дотримуватися суворих правил конфіденційності, за винятком випадків, коли існує ризику завдання дитині шкоди.

Пункт V.E.1-3 Рекомендації Ради Європи щодо соціальних послуг, дружніх до дитини, стосується міждисциплінарного та міжвідомчого співробітництва, ставлячи в центр роль соціальних послуг у сприянні дружнім до дітей, міжвідомчим і міждисциплінарним послугам для потерпілих дітей і свідків насильства з метою уникнення повторення опитувань і повторної віктимізації дитини.

Українське законодавство⁵³

(а) Керування справами

Як зазначено вище, процедура забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, потерпілих від насильства (постанова № 585 від 1 червня 2020 року) – важлива правова основою для міждисциплінарного співробітництва. Це також стосується спільного керування справами, зокрема обміну інформацією, індивідуального оцінювання, планування справ і розроблення планів втручання. Це може передбачати й потенційно регулювати аспекти міждисциплінарних і міжвідомчих засідань у «Барнахусі», а також встановлювати зобов'язання щодо обміну інформацією та спільного планування справ і керування ними.

У цьому контексті важливо зазначити, що під час консультацій щодо участі судді в міждисциплінарних командах можуть виникати занепокоєння через потенційні порушення принципу безсторонності⁵⁴. Роль судді полягає не в тому, щоб брати участь в керуванні справами, обміні інформацією та міждисциплінарному координуванні засідань. Якщо він у процедурах у «Барнахусі» залучений суддя, таке залучення обмежується участю в підготованні

⁵³ На основі видання: «Барнахус2 в Україні: правовий аналіз, консультації експертів, п'ятниця, 22 січня 2021 року та 8 лютого 2021 року; аналіз представлений у виданні: Бугаєць Тамара (2021), «Барнахус» в Україні: правовий аналіз – огляд національного законодавства

⁵⁴ «Барнахус» в Україні: правовий аналіз, консультації з експертами, п'ятниця, 22 січня 2021 року та 8 лютого 2021 року.

опитування та під час нього. У багатьох «Барнахусах» у Європі суддя не має ніякої ролі, зокрема під час досудового опитування.

(б) Обмін інформацією, захист даних

У багатьох країнах законодавство про захист даних і конфіденційність – перешкода для ефективного обміну інформацією. Робота й функціонування «Барнахусу» покладається на можливість відповідних відомств брати участь в обміні інформацією з метою планування судово-експертного опитування й інших слідчих заходів, послуг, яких надаватимуть дитині, зокрема медичних і терапевтичних заходів втручання й оцінюванні потреб у захисті. Усі заходи в «Барнахусі» мають відбуватися на основі національного законодавства про захист даних. Щоб сприяти обмінові інформації в найкращих інтересах дитини, з метою захисту дітей і кримінального розслідування, необхідно, щоб «Барнахус» засновувався на міцній правовій основі для обміну інформацією, що стосується справи, і системі, що регулює захист даних.

У статті 1 Закону про захист даних, ухваленому 2010 року зазначено, що «Цей Закон регулює правові відносини, пов'язані із захистом і обробкою персональних даних, і спрямований на захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних. Цей Закон поширюється на діяльність з обробки персональних даних, яка здійснюється повністю або частково із застосуванням автоматизованих засобів, а також на обробку персональних даних, що містяться у картотеці чи призначені до внесення до картотеки, із застосуванням неавтоматизованих засобів».

Стаття 222 Кримінального процесуального кодексу стосується недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування, зокрема: «1. Відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з письмового дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим. 2. Слідчий, прокурор попереджає осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування, у зв'язку з участю в ньому, про їх обов'язок не розголошувати такі відомості без його дозволу. Незаконне розголошення відомостей досудового розслідування тягне за собою кримінальну відповідальність, встановлену законом».

Як зазначено вище, Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема потерпілих від насильства (постанова № 585 від 1 червня 2020 року), передбачає обмін інформацією та спільне керування справами. У ньому також викладено деякі правила щодо типу даних, які потрібно внести в індивідуальний план, як-от відомості про дитину, заходи для задоволення потреб дитини, відповідальних виконавців, часові межі та звіт про прогрес. Це може передбачати достатню основу для обміну інформації в «Барнахусі» та значною мірою подолання перешкод у законодавстві щодо обміну даними.

(в) Захист дітей – безперервність захисту та підтримка для родин

У справах, що стосуються паралельного захисту дітей і кримінального розслідування, у серці міждисциплінарного та міжвідомчого співробітництва є захист дитини. Як зазначено вище, пункт 21 Порядку забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема потерпілих від насильства (постанова № 585 від 1 червня 2020 року), ставить захист дітей у центр планування, захисту й контролю в справах, що стосуються дітей у складних життєвих обставинах, зокрема потерпілих від насильства.

Що стосується постійного відстеження справ і близьких до дитини осіб і членів сім'ї/піклувальників, які не є кривдниками, пункт 21 Порядку також встановлює координаційну роль соціальних служб, яка відповідає ролі служб захисту дітей у багатьох країнах, де функціонує «Барнахус». Тому самий пункт стосується також положення щодо надання інформації дитині,

батькам чи іншим юридичним представникам про права, заходи та послуги, якими вони можуть користуватися.

У розділі про міждисциплінарне співробітництво, зокрема в статті 10 і 12.1, також зазначено, що наказ Офісу Генерального прокурора «Про особливості виконання функцій прокуратури» містить згадки про важливість зв'язку між прокуратурою та питаннями захисту дітей.

Рекомендації

Створення та функціонування «Барнахусу»

- Чітко визнати застосовність порядку про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема потерпілих від насильства (постанова № 585 від 1 червня 2020 року), до керування справами в «Барнахусі».
- Проаналізувати вплив законів про захист даних на міжвідомчий обмін інформацією в «Барнахусі» та впровадити спеціальні протоколи про конфіденційність і захист даних, які дозволяють членам міждисциплінарної команди обмінюватися даними в найкращих інтересах дитини для цілей паралельного захисту дітей і кримінального розслідування.

Положення про «Барнахус»

- Захист дітей – важливий аспект функцій «Барнахусу» і становить одну з чотирьох кімнат у ньому. Рекомендовано, щоб у положенні захист дитини було чітко визнано як функцію «Барнахусу», а також, спираючись на наявну українську правову основу, роль захисту дітей для підтримки спільного керування справами, координування, підтримки потерпілої, взаємодії з нею, контролю тощо.
- У положенні про «Барнахус» мають бути встановлені формальні процедури та заходи, зокрема протоколи для індивідуального оцінювання в найкращих інтересах дитини; обмін інформацією в найкращих інтересах дитини; системи та процедури спільного керування справами для обміну відомостями з погляду правил щодо конфіденційності та захисту даних.
- У положенні про «Барнахус» потрібно передбачити регулярні засідання для керування справами, зокрема первинне засідання на тему спільного керування справами, підготування опитування, спостереження після опитування та подальших засідань стосовно планування справ.
- У положенні про «Барнахус» має бути впроваджене поняття близької особи, яка має стежити за міждисциплінарним реагуванням, щоб гарантувати наявність постійної підтримки та контролю за дитиною та членами родини/піклувальними, які не є кривдниками. Також див. розділ про участь дитини вище.

2.3.2. Опитування дітей⁵⁵

Відповідні правові положення та стандарти «Барнахусу»

Дослідження показало, що повторні опитування можуть бути дуже травматичними для дитини. Деколи (повторна) травматизація може бути навіть шкідливішою для дитини, ніж саме насильство. Тому потрібно вживати спеціальних заходів, щоб гарантувати, що дітям надаються можливості давати докази в емоційно та фізично безпечних і сприятливих умовах, з повним дотриманням права потерпілої та підозрюваного.

Дослідження також показало, що потворні опитування, які проводять люди без спеціального підготування з судово-експертного опитування, можуть спотворити розповідь дитини про події,

⁵⁵ В даному дослідженні використовується термін «опитування» що найбільше відповідає міжнародним стандартам. Відповідно до норм національного права використовується термін «допит».

наприклад, у разі опитування за допомогою навідних запитань. Судово-експертні опитування мають відповідати вимогам до правил щодо доказів і з дотриманням прав підозрюваного, щоб отримані докази були прийнятні в суді⁵⁶.

Комітет ООН з прав дитини (КПД) наголошує, що «Розслідування випадків насильства, про яке повідомила дитина, представник чи третя сторона, мають проводити кваліфіковані фахівці, які пройшли спеціальне та всеосяжне підготування, і вимагає чутливого до дітей підходу, що засновується на правах дитини. Суворі, але чутливі до дітей процедури розслідування, допоможуть гарантувати, що насильство виявлено правильно, і сприяють наданню доказів для адміністративного, цивільного, кримінального провадження та провадження, пов'язаного із захистом дітей. Потрібно проявляти особливу обережність, щоб уникнути завдання подальшої шкоди дитині в процесі розслідування» (Загальний коментар № 13 КПД ООН).

КПД також зазначає, що в разі порушення прав дитини «Держави повинні приділяти особливу увагу забезпеченню доступності для дітей ефективних і чутливих до дітей процедур» (Загальний коментар № 5). Комітет також спонукає держав-сторін «ухвалити та впровадити правила та процедури для потерпілих дітей фізичного насильства, сексуального насильства чи інших насильницьких злочинів, забезпечуючи уникнення повторного надання свідчень завдяки використанню відеозаписів опитування, щоб зменшити ризик повторної травматизації».

Статті 30–36 Лансаротської конвенції регулюють багато різних аспектів вислуховування потерпілих дітей і свідків. Стаття 35 містить конкретні положення, що стосуються опитування дітей, зокрема необґрунтованих затримок (35.1 (a)), дружнього до дітей приміщення (35.1 (b)), спеціалізованого персоналу (35.1 (c)), кількості опитувань (35.1 (e)) і запису опитування (35.2).

Розділ IV.D.6 Керівних принципів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (2010), містить низку гарантій, що стосуються вислуховування дитини, зокрема принцип 57 (повага до дитини), 59 (запис опитування чи досудових слухань на камеру мають вважатися прийнятними доказами в суді), 62 (дружнє до дитини приміщення), 64 (кваліфіковані фахівці й адаптовані до роботи з дітьми), 66 (опитування однією особою, якщо є кілька опитувань), 67 (кількість опитувань), 68 (уникнення контактів із кривдником), 71 (протоколи судово-експертних опитувань), а також пов'язані коментарі в Пояснювальній записці до Керівних принципів. Керівні принципи щодо правосуддя, дружнього до дітей, спонукають держав сприяти дослідженню протоколів опитування (V.(a)).

Також див. розділ V.E.1-3 Рекомендації Ради Європи щодо соціальних послуг, дружніх до дитини, який стосується міждисциплінарного та міжвідомчого співробітництва, зокрема ролі соціальних послуг у сприянні дружнім до дітей, міжвідомчим і міждисциплінарним послугам для потерпілих дітей і свідків насильства з метою уникнення повторення опитувань і повторної віктимізації дитини.

Стандарт якості «Барнахусу» 6 містить кілька аспектів, які потрібно розглядати в контексті судово-експертних опитувань потерпілих дітей і свідків.

6.1 Практика та протоколи на основі доказів: судово-експертні опитування проводять відповідно до практики та протоколів, що забезпечує якість і кількість отриманих доказів. Основна мета опитування – уникнути повторної травматизації та якомога більше спонукати дитину до вільної розповіді, дотримуючись правил отримання доказів і прав на захист.

⁵⁶ Lind Haldorsson, Olivia (2017) European Barnahus Quality Standards: Guidance for Multidisciplinary and Interagency Response to Child Victims and Witnesses of Violence [The Barnahus Quality Standards – Barnahus](#); переклад російською мовою: [PROMISEstandards_RU.pdf \(barnahus.eu\)](#).

6.2 Спеціалізований персонал: судово-експертні опитування проводить спеціалізований персонал, який проходить регулярне підготування з проведення судово-експертного опитування потерпілих дітей і свідків.

6.3 Місце проведення та запис: судово-експертні опитування проводять у «Барнахусі». Проводиться аудіовізуальний запис опитування, щоб уникнути повторних опитувань різними фахівцями, які вимагають доступу до зізнання дитини.

6.4 Міждисциплінарна та міжвідомча присутність: судово-експертні опитування проводить один фахівець. За судово-експертними опитуванням можуть спостерігати всі відповідні члени міждисциплінарної та міжвідомчої команди; вони можуть робити це в реальному часі в сусідній кімнаті чи в записі. Існує система взаємодії між інтерв'юером і спостерігачем, щоб дитині можна було поставити запитання через інтерв'юера.

6.5 Дотримання права підозрюваного на справедливий суд і «рівноправність сторін»: наявні механізми, що дозволяють стороні захисту ставити запитання потерпілій дитині/свідкові через судового інтерв'юера. Якщо обвинувачена особа має право спостерігати за свідченням дитини, це відбувається шляхом аудіовізуальної трансляції, щоб уникнути потенційного контакту між обвинуваченим і дитиною.

6.6 Адаптованість до дитини: опитування адаптується до віку дитини, її рівня розвитку та культурного походження, враховує спеціальні потреби, зокрема потребу в перекладі. Це може передбачати зведення до мінімуму тривалості опитування, перерви та потенційне проведення опитування впродовж кількох сеансів. Кількість опитувань обмежується мінімальною необхідною кількістю для кримінального розслідування. Якщо потрібні кілька опитувань, їх має проводити той самий фахівець.

Українське законодавство⁵⁷

(а) Практика та протоколи на основі доказів

Правовий аналіз і консультації підтверджують, що наразі в українському законодавстві немає положень, які зобов'язують фахівців, що опитують дітей, дотримуватися чи використовувати практику та протоколи на основі доказів під час опитування дітей на етапах первинного та/чи досудового розслідування.

Нещодавнє ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротської конвенції)» (Постанова № 3055) передбачає нову статтю 30.2 у Законі про охорону дитинства, що запроваджує цікаве повноваження місцевих органів виконавчої влади та місцевих органів самоврядування щодо створення спеціалізованих служб підтримки потерпілих, щоб сприяти «опитуванню» потерпілих дітей або свідків сексуального насильства над дітьми. Органам влади рекомендовано залучити судові органи до координування, особливо розроблення процедур опитування дітей, щоб гарантувати, що отримані докази будуть прийнятні в суді.

Нещодавнє оцінювання прогресу у виконанні рекомендацій стосовно аналізу прогалин у законодавстві, політиці та практиці з метою запобігання та подолання сексуальної експлуатації та насильства щодо дітей в інтернеті в Україні показало, що існує потреба в спеціалізованих слідчих відділах, які б займалися справами, пов'язаними із сексуальним насильством стосовно

⁵⁷ На основі видання: «Барнахус» в Україні: правовий аналіз, консультації експертів, п'ятниця, 22 січня 2021 року та 8 лютого 2021 року; аналіз представлений у виданні: Бугаєць Тамара (2021), «Барнахус» в Україні: правовий аналіз – огляд національного законодавства.

дітей, зокрема в інтернеті, а також використовували під час розслідування спеціальні протоколи⁵⁸.

(б) Спеціалізований персонал

Правовий аналіз і консультації показують, що опитування на всіх етапах кримінального розслідування, зокрема досудовому, проводять не спеціалізовані судові інтерв'юери, а слідчі та фахові психологи не мають спеціалізованої акредитації в питаннях судово-експертного опитування потерпілих дітей і свідків⁵⁹.

Нещодавнє оцінювання прогресу в дотриманні рекомендацій щодо аналізу прогалин у законодавстві, політиці, практиці з метою запобігання та подолання сексуальної експлуатації та насильства стосовно дітей в інтернеті в Україні показало, що існує потреба в спеціалізованих слідчих відділах, які б займалися справами, пов'язаними із сексуальним насильством стосовно дітей, зокрема в інтернеті, і в тому, щоб слідчі в цих відділах проходили істотне підготування для забезпечення відповідності практики до Лансаротської конвенції⁶⁰.

27 листопада 2019 року ухвалено план заходів з реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року (ухваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України на період до 2023 року, № 1335-р). Відповідно до Плану дій, передбачається розробити єдині стандарти навчання різних спеціалістів (суддів, працівників поліції, адвокатів, прокурорів, психологів тощо), що беруть участь у кримінальному провадженні за участю дітей (потерпілих, свідків, підозрюваних, обвинувачених). Єдині стандарти наразі перебувають у процесі розроблення, однак, імовірно, міститимуть кілька модулів, що мають велике значення для «Барнахусу», зокрема: міжнародні стандарти та принципи правосуддя, дружнього до дітей; вік і психологічні особливості дітей; особливості різних категорій дітей, що потребують спеціального захисту держави; особливості судово-експертного опитування дитини; виявлення та реагування на випадки насильства щодо дітей; забезпечення комплексного (міждисциплінарного) підходу до здійснення правосуддя за участю дітей; особливості кримінального провадження за участю дітей; особливості провадження у справах про адміністративні правопорушення за участю дітей; особливості цивільного провадження за участю дітей; особливості використання позасудових процедур за участю дітей (реституційне правосуддя, медіація).

Консультації зосереджувалися на потенційному проведенні психологами судово-експертних опитувань. Під час правового аналізу не вивчають, хто найкраще підходить для проведення судово-експертних опитувань у «Барнахусі» в Україні, він скорше зосереджується на правовій основі для спеціалізованих судово-експертних опитувань, а не на конкретній професії.

Проте варто зазначити, що хоча не виявлено юридичних перешкод для проведення опитувань (така практика вже існує в Україні), рекомендовано надати повноваження спеціально

⁵⁸ Тревіннард Наомі (2020), Аналіз проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротської конвенції)», CRD/VC1813 (Департамент захисту прав дитини Ради Європи Директорату протидії дискримінації).

⁵⁹ «Барнахус» в Україні: правовий аналіз, консультації експертів, п'ятниця, 22 січня 2021 року та 8 лютого 2021 року; аналіз представлений у виданні: Бугаєць Тамара (2021), «Барнахус» в Україні: правовий аналіз – огляд національного законодавства.

⁶⁰ Урумова Ірина (2020): Звіт з оцінки прогресу «Стосовно рекомендацій Аналізу прогалин у законодавстві, політиках і практиках, спрямованих на запобігання та протидію сексуальній експлуатації та насильству щодо дітей в Інтернеті та їх подоланні в Україні», проект «Боротьба з насильством щодо дітей в Україні», CRD/VC1813 (Департамент захисту прав дитини Ради Європи Директорату протидії дискримінації), с. 16–17.

підготованим психологам як судовим інтерв'юерам дітей і чітко визнати прийнятними в суді записи свідчень у досудовому розслідуванні, отримані такими судовими інтерв'юерами дітей (за присутності необхідних сторін). Важливо зазначити, що юридичне положення Кримінального процесуального кодексу щодо участі вчителя чи психолога в опитуванні має гарантувати, що опитування професійні та дружні до дітей, а не просто формальність, якої вимагає закон. Важливо, щоб особа, яку призначить слідчий для допомоги в опитуванні, насправді мала належне підготування з опитування дітей і щоб це чітко визначав закон, наприклад, через зміни в Кримінальному процесуальному кодексі або положенні про «Барнахус».

У ході консультацій також досягнуто згоди щодо того, що корисним був би реєстр психологів, акредитованих проводити судово-експертні опитування дітей, бо це дозволить інтерв'юерам викликати спеціалізований персонал. Наголошувалося, що для цього необхідна значне підготування і належна акредитація судових інтерв'юерів дітей. У цьому контексті важливо зазначити, що психолог, який проводить опитування, не повинен вживати терапевтичних заходів втручання в «Барнахусі»⁶¹.

Стаття 14 Закону України про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей встановлює, що держава «забезпечує спеціальну підготовку та перепідготовку» керівників і спеціалістів, зокрема працівників правоохоронних органів. Це положення обнадійливе, якщо його визнано застосовним до персоналу потенційного «Барнахусу». Під час правового аналізу не було доступу до інформації про впровадження та/чи характер такого спеціального підготування, а також про те, чи можна адаптувати її до мети функцій «Барнахусу».

Наказ Офісу Генерального прокурора «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству» (№ 509 від 04.11.2020 р.) передбачає призначення *спеціалізованих прокурорів* у справах, що стосуються потерпілих дітей. Ці прокурори в справах неповнолітніх повинні пройти спеціальне навчання для отримання відповідного сертифіката. В наказі зазначено, що під час опитування дитини потрібно враховувати вимоги Лансаротської конвенції, яка передбачає, що всі опитування дітей мають проводитися фахівцями, що пройшли відповідне підготування (стаття 35.1 (с) Лансаротської конвенції).

Сьогодні в Україні існують *судді в справах неповнолітніх*, проте їх призначають у справах, що стосуються дітей-підозрюваних, а не в справах, де дитина – потерпілою або свідок. Немає спеціалізації чи акредитації суддів із погляду опитування та/чи проведення судового розгляду за участю потерпілих дітей і свідків⁶².

Нещодавній аналіз прогалин у законодавстві, політиці та практиці щодо запобігання й викорінення сексуального насильства стосовно дітей, рекомендує запровадити законодавчі зміни, щоб гарантувати систематичніше використання спеціалізованих прокурорів у справах, які стосуються сексуального насильства щодо дітей. Також рекомендовано запровадити в Україні вимогу про те, щоб справи, де діти – потерпілі від тяжких злочинів, призначали спеціально підготовленим суддям⁶³.

⁶¹ Lind Haldorsson, Olivia (2017) European Barnahus Quality Standards: Guidance for Multidisciplinary and Interagency Response to Child Victims and Witnesses of Violence [The Barnahus Quality Standards – Barnahus](#); переклад російською мовою: [PROMISEStandards_RU.pdf \(barnahus.eu\)](#).

⁶² «Барнахус» в Україні: правовий аналіз, консультації з експертами, п'ятниця, 22 січня 2021 року та 8 лютого 2021 року.

⁶³ Урумова Ірина (2020): Звіт з оцінки прогресу «Стосовно рекомендацій Аналізу прогалин у законодавстві, політиках і практиках, спрямованих на запобігання та протидію сексуальній експлуатації та насильству щодо дітей в Інтернеті та їх подоланні в Україні», проєкт «Боротьба з насильством щодо дітей в Україні»,

(в) Місце та запис

Відповідно до статті 224 Кримінального процесуального кодексу досудові опитування можна проводити в місці досудового розслідування чи в місці, погодженому з особою, яку опитуватимуть.

Проте прийнятності свідчень, отриманих від дітей у «Барнахусі» під час досудового розслідування, може перешкоджати правило про те, що суд може засновувати свій висновок лише на свідченнях, отриманих під час судового слухання (стаття 95 Кримінального процесуального кодексу), за винятком певних випадків, передбачених статтею 225 Кримінального процесуального кодексу.

Стаття 225 передбачає, що у виняткових випадках суду має бути дозволено засновувати своє рішення на свідченнях, почутих безпосередньо під час судового слухання. Зокрема, сюди належать випадки, коли існує загроза здоров'ю свідків і потерпілих, їхній серйозної хвороби чи в разі обставин, які унеможливають для потерпілої чи свідка бути вислуханими в суді чи коли обставини можуть вплинути на повноту чи надійність свідчень. У правовому аналізі досягнуто висновку, що сюди можуть належати випадки, коли слухання в суді може завдати дитині додаткової травми, а опитування в таких випадках проводитимуть на етапі досудового розслідування за допомогою аудіовізуального запису⁶⁴. Проте суд може не врахувати докази, просто навівши дійсний мотив для такого рішення.

Стаття 232 Кримінального процесуального кодексу передбачає, що опитування під час досудового розслідування можуть проводити за допомогою відеоконференції з іншого приміщення. Також можливо подати в суд клопотання про заслухання дітей під час судового засідання, але за межами зали суду через відеоконференцзв'язок (статті 352–354 Кримінального процесуального кодексу). Якщо опитують потерпілу дитину чи свідка, судові провадження можуть проводити через відеоконференцію, яку транслюють із місця за межами зали суду (стаття 336).

Попередній аналіз підтверджує, що хоча Кримінальний процесуальний кодекс дозволяє таку можливість, про неї рідко повідомляли в справах, які розглядала авторка⁶⁵. Насамкінець занепокоєння стосуються не так юридичних перешкод для проведення опитування в «Барнахусі», а скорше того, що завжди існують ризики, що свідчення, отримані в «Барнахусі», виявляться неприйнятними в суді, якщо не буде реформи законодавства, що передбачатиме обов'язковий запис і відеотрансляцію під час досудового та судового слухань у справах за участю потерпілих дітей і свідків.

Варто зазначити, що наказ 509 від 4 листопада 2020 року «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству» передбачає, що прокурори мають вживати заходів для використання аудіо- та/чи відеозаписів слідчих дій (стаття 6.3).

CRD/VC1813 (Департамент захисту прав дитини Ради Європи Директорату протидії дискримінації), с. 16–17.

⁶⁴ Бугаєць Тамара (2021), «Барнахус» в Україні: правовий аналіз – огляд національного законодавства.

⁶⁵ Урумова Ірина (2020): Звіт з оцінки прогресу «Стосовно рекомендацій Аналізу прогалін у законодавстві, політиках і практиках, спрямованих на запобігання та протидію сексуальній експлуатації та насильству щодо дітей в Інтернеті та їх подоланні в Україні», проєкт «Боротьба з насильством щодо дітей в Україні», CRD/VC1813 (Департамент захисту прав дитини Ради Європи Директорату протидії дискримінації), с. 14.

Відповідно до цього наказу, прокурори також повинні активно шукати можливість дистанційного досудового розслідування й подавати заяву на опитування дитини за межами зали суду (стаття 6.3)⁶⁶.

Той самий документ встановлює гарантії для потерпілих дітей і свідків сексуального насильства (пункт 6.2), явно зазначаючи, що під час опитування потерпілих дітей сексуального насильства потрібно враховувати Лансаротську конвенцію. Як зазначено вище, остання містить конкретні положення, що стосуються опитування дітей, зокрема необґрунтованих затримок (35.1 (а)), дружнього до дітей приміщення (35.1 (b)), спеціалізованого персоналу (35.1 (c)), кількості опитувань (35.1 (e)) і запису опитування (35.2).

Щоб дізнатися більше про перешкоди на шляху до отримання свідчень у «Барнахусі», які будуть прийнятними в суді, див. розділ 2.1.2 (e) щодо прав підозрюваного.

(г) Міждисциплінарна та міжвідомча взаємодія

Щоб максимально зменшити кількість опитувань і сприяти міжвідомчому плануванню справ і керуванню ними, важливо, щоб усі фахівці, які дістають доступ до зізнання дитини, спостерігали за опитуванням в окремій кімнаті.

Відповідно до статті 226, під час досудового розслідування потерпілу дитину потрібно опитувати в присутності юридичного представника, вчителя чи психолога, а за потреби й лікаря. Стаття 227.3 Кримінального процесуального кодексу запроваджує можливість обмежити участь або не допускати законного представника, чий інтерес може шкодити потерпілій дитині, але дозволяє заміну.

Практика «Барнахусу» рекомендує супровід дитини законним представником (якщо немає конфлікту інтересів), учителем чи іншою близькою особою. Проте відповідно до європейської практики в «Барнахусі» та стандартів якості «Барнахусу», законному представникові чи близькій особі заборонено бути присутніми під час опитування дитини.

Кримінальний процесуальний кодекс не встановлює явних обмежень щодо присутності членів міждисциплінарної команди під час опитування потерпілих і свідків на етапі досудового розслідування. Стаття 227 Кримінального процесуального кодексу стосується участі законного представника, вчителя, психолога чи лікаря в слідчих діях, однак немає конкретної статті, пов'язаної з правом фахівців із міждисциплінарної команди спостерігати за опитуванням для цілей спільного планування справи й керування нею.

Аналогічні положення щодо присутності й участі законних представників, педагогів, психологів і медичних працівників застосовуються під час судових слухань (статті 354, 491).

Нещодавнє ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротської конвенції)» (Постанова № 3055) запровадило повноваження місцевих органів виконавчої влади та місцевих органів самоврядування забезпечувати механізми координування та співробітництва, щоб спеціалізовані служби

⁶⁶ Наразі для заслуховування дітей в Україні існують так звані Зелені кімнати, проте аналіз цієї практики виходить за межі цього звіту.

підтримки потерпілих сприяли судово-експертним опитуванням потерпілих дітей і свідків сексуального насильства щодо дітей за участю судових працівників⁶⁷.

(д) Повага до права підозрюваного на справедливий суд і рівноправність сторін

Див. розділ 2.1.2, Загальні принципи, (д) Повага до права підозрюваного на справедливий суд і рівноправність сторін.

Рекомендації

Створення та функціонування «Барнахусу»

- Щоб гарантувати роботу та практику «Барнахусу», відповідно до статей 35.1 (b), 35.1 (e) і (35.2) Лансаротської конвенції, Керівних принципів правосуддя, дружнього до дітей, 59, 62, 67 і 68, а також стандарту якості «Барнахусу» 6.3, обов'язково потрібно, щоб українське законодавство дозволяло вважати записи опитування та/чи досудових слухань прийнятним доказом у суді. Тому має бути не лише можливість віддаленого досудового розслідування чи вислуховування дитини під час судових слухань за межами зали суду, а прийнятними як доказ мають бути також записи досудових опитувань, щоб дитині взагалі не потрібно було з'являтися в суді. Якщо з якихось виняткових причин дитина зобов'язана з'явитися в суді для перехресного допиту, це має відбуватися через відеотрансляцію з «Барнахусу» чи в умовах, коли перехресне опитування відбувається та записується з віддаленого місця заздалегідь перед судовим слуханням.
- Під час опитування дитини протоколи на основі доказів мають грати важливу роль у забезпеченні найкращих можливих доказів. Спираючись на статтю 71 Керівних принципів щодо правосуддя, дружнього до дітей, і стандарту якості «Барнахусу» 6.1, рекомендовано запровадити в Україні використання протоколів опитування дітей на основі доказів. Наразі є кілька міжнародно визнаних протоколів, як-от протокол NICHD, який можна застосовувати в Україні для цих цілей.
- Стаття 35.1 (c) Лансаротської конвенції, принцип 64 Керівних принципів РЄ щодо правосуддя, дружнього до дітей, і стандарт якості «Барнахусу» 6.2 особливо наголошують на спеціалізації із судово-експертних опитувань дітей, щоб опитування проводили способом, який дає можливість отримати найкращі можливі докази та захищає дитину від (повторної) травматизації⁶⁸. Рекомендовано, щоб Україна запровадила національних акредитованих судових інтерв'юерів, які проходять регулярне підготування, професійну перекваліфікацію та практику, мають спеціальні повноваження проводити опитування дітей на початковому етапі кримінального й досудового розслідування. Щоб отримати таку акредитацію, особа повинна пройти серйозне підготування й мати подальшу практику з судово-експертного опитування дітей. Акредитація має засновуватися на національному рівні прийнятих критеріях для судових інтерв'юерах дітей, і бажано, щоб вони були встановлені в законодавстві, наприклад у положенні про «Барнахус».
- Також рекомендовано систематично застосовувати прокурорів у справах дітей у справах, що стосуються потерпілих дітей і свідків злочину, а також запровадити заходи для гарантування того, що потерпілим дітям і свідкам злочину завжди надають ті ж права,

⁶⁷ Тревіннард Наомі (2020), Аналіз проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротської конвенції)», CRD/VC1813 (Департамент захисту прав дитини Ради Європи Директорату протидії дискримінації).

⁶⁸ Сьогодні багато країн у Європі та за її межами використовують акредитованих і спеціалізованих інтерв'юерів дітей, які пройшли спеціальне підготування та регулярно практикують опитування дітей із відмінними результатами.

що й дітям-підозрюваним, тобто щоб їх слухали судді в справах дітей. Для цього потрібні будуть національні заходи щодо систематичного підготування спеціалізованих суддів у справах дітей у межах дружнього до дітей правосуддя, які особливо зосереджуватимуться на процесуальних гарантіях для потерпілих дітей і свідків.

Положення про «Барнахус»

- Щоб гарантувати роботу та функціонування «Барнахусу» відповідно до статей 35.1 (b), 35.1 (e) і (35.2) Лансаротської конвенції, принципів РЄ щодо правосуддя, дружнього до дітей, 59, 62, 67 і 68, а також стандарту якості «Барнахусу» 6.3, усі опитування потерпілих дітей і свідків повинні регулярно відбуватися в приміщенні «Барнахусу». Тому в положенні треба також зазначити, що опитування має бути записане на аудіо та відео, щоб уникнути повторного опитування.
- У положенні треба чітко зазначити, що записи опитувань під час досудового розслідування, проведених у «Барнахусі», служать прийнятними доказами в суді, за умови що належним чином дотримано прав захисту.
- Спираючись на статтю 71 Керівних принципів РЄ щодо правосуддя, дружнього до дітей, і стандарту якості «Барнахусу» 6.1, рекомендовано передбачити в положенні у вигляді спеціальної вимоги використання протоколів опитування дітей на основі доказів.
- Спираючись на статтю 35.1 (c) Лансаротської конвенції, принцип 64 Керівних принципів РЄ щодо правосуддя, дружнього до дітей, і стандарт якості «Барнахусу» 6.2, рекомендовано, щоб у положенні роз'яснювалося, що особи, які опитують дітей у «Барнахусі», повинні отримати спеціальну акредитацію судових інтерв'юерів дітей. У положенні можуть бути потенційно викладені національні критерії для судових інтерв'юерів дітей.
- Щоб максимально зменшити кількість інтерв'юерів, далі рекомендовано, щоб у положенні передбачалося, що всі фахівці, яким потрібен доступ до показів дитини, могли спостерігати за опитуванням в окремій кімнаті, і їм була надана можливість ставити запитання через судового інтерв'юера. Далі потрібно роз'яснити, що запропоновані запитання може схвалити чи відхилити особа (суддя, прокурор чи слідчий), яка очолює опитування.
- Рекомендовано, щоб у положенні роз'яснювалося, що в разі потреби проводять з дитиною кілька опитувань, їх мають проводити на тих самих умовах, що й перше, а також те, що заборонено проводити опитування щодо обставин, які вже вивчено під час першого слухання. Скільки це можливо, у разі потреби в кількох опитуваннях усіх їх має проводити той самий фахівець.
- Щоб гарантувати найкращі можливі докази, запобігти (повторній) травматизації та захистити право дитини бути почутою, наполегливо рекомендується, щоб конкретні пункти в положенні регулювали адаптацію опитування до дитини, зокрема до її спеціальних потреб, інвалідності та рівня мовлення.

2.3.3. Медичний огляд – судово-медична експертиза

Відповідні правові положення та стандарти «Барнахусу»

Медичні огляди в «Барнахусі» мають подвійну мету. З одного боку, судово-медична експертиза може надати стороні обвинувачення важливі докази; з іншого – необхідно оцінити фізичне здоров'я дитини (з голови до п'ят) та запевнити її та піклувальників про те, що стан здоров'я дитини добрий.

Комітет ООН з прав дитини (КПД) наголосив, що різні види підтримки потерпілих, зокрема медичні, соціальні та юридичні послуги, послуги охорони психічного здоров'я повинні бути

доступними потерпілим дітям, піклувальникам, які не є кривдниками, та іншим членам сім'ї. КПД також сприяє заходам контролю та довгостроковим заходам втручання. Питання підтримки потерпілих мають розв'язувати за допомогою партисипативного підходу, а затримок потрібно уникати. Особливу увагу слід приділяти запрошенню дитини та наданню належної ваги її поглядам (Загальний коментар № 13 до КПД). Крім того, КПД наголошує на заходах для сприяння фізичному та психологічному видужанню потерпілої від насильства, зокрема на наданні медичних послуг (Загальний коментар № 13 до КПД).

Статті 5.1 Лансаротської конвенції (підготування та підвищення обізнаності), 5.2 (підготування та підвищення обізнаності з сексуальним насильством стосовно дітей), 14.1 (фізичне видужання потерпілих), 31.1 (загальні принципи, зокрема інформація про права та послуги), 31.6 (інформація, адаптована до дитини) стосуються певних аспектів, пов'язаних із медичними послугами в «Барнахусі». Розділ IV.A.1 (а-І) (право на інформацію), розділ IV.D.3 (право бути почутими), розділи IV.A. 2-4 і IV.B.25 (право на інформацію та консультації перед судом) Керівних принципів РЄ щодо правосуддя, дружнього до дітей, містять детальні вказівки стосовно права дітей на інформацію та на те, щоб бути почутими. Розділ IV.E.80 передбачає, що дітям мають бути надані медичні послуги, в ідеальному разі вони мають бути безплатними, а дітей і піклувальників мають повідомляти про них негайно. Також див. Керівні принципи РЄ щодо правосуддя, дружнього до дітей (2010), особливо перехресні принципи, викладені в статтях 19, 23 розділів III і IV.

Стандарт якості «Барнахусу» 7 містить кілька аспектів, які також розглядають у контексті медичних заходів.

7.1. Оцінювання: медичне оцінювання та/чи судово-медична експертиза регулярно проводить спеціалізований персонал у приміщенні «Барнахусу».

7.2. Лікування: медичне лікування проводять у приміщенні «Барнахусу» (крім термінових і складних випадків, які вимагають спеціальних стаціонарних чи амбулаторних заходів в умовах лікарні).

7.3. Персонал: медичний огляд проводить спеціалізований персонал, який пройшов підготування з розпізнавання ознак фізичного, сексуального й емоційного насильства, а також браку догляду за дитиною.

7.4. Перегляд і планування справи: у разі перегляду та планування справи за потреби може бути присутній медичний персонал.

7.5. Інформація та участь дітей: діти та члени сім'ї/законні представники отримують належну інформацію про доступне й необхідне лікування й можуть впливати на час, місце й порядок втручань.

Українське законодавство⁶⁹

(а) Надання медичних послуг, зокрема проведення судово-медичної експертизи в «Барнахусі»

Стаття 7 Закону про охорону дитинства передбачає право на життя та охорону здоров'я всіх дітей, для чого держава вживає заходів. Що стосується потерпілих від насильства, це право детальніше описано в Законі про запобігання та протидію домашньому насильству, Порядку забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах

⁶⁹ На основі видання: «Барнахус» в Україні: правовий аналіз, консультації експертів, п'ятниця, 22 січня 2021 року та 8 лютого 2021 року; аналіз представлений у виданні: Бугаєць Тамара (2021), «Барнахус» в Україні: правовий аналіз – огляд національного законодавства.

(постанова № 585 від 1 червня 2020 року), а також у певних порядках, які стосуються заходів у сфері домашнього та гендерно-зумовленого насильства⁷⁰.

Стаття 241 Кримінального процесуального кодексу дозволяє слідчому чи державному прокуророві опитувати свідка чи потерпілу, щоб виявити ознаки кримінального правопорушення чи спеціальні сліди на їхніх тілах, якщо для цього не потрібна судово-медична експертиза. Таку освідування особи проводять за наказом державного прокурора, а в разі потреби за участю судмедексперта або лікаря. Підстави для призначення експерта для огляду дитини зазначено в статті 242. Стаття 243 Кримінального процесуального кодексу передбачає, що судмедексперт проводить судово-медичну експертизу за наказом слідчого чи прокурора, щоб визначити серйозність і характер травм.

Унаслідок правового аналізу та консультацій з експертами зроблено висновок про те, що нема юридичних перешкод для проведення медичної та/чи судово-медичної експертизи в «Барнахусі» за наявності клінічних умов із необхідним обладнанням для проведенням таких обстежень⁷¹. Тому для проведення судово-медичної експертизи в «Барнахусі» не потрібна законодавча реформа, якщо «Барнахус» відповідає необхідним клінічним умовам, а дитина погоджується на огляд.

Така експертиза також передбачає, що медичний огляд із ніг до голови може проводитися регулярно в межах міждисциплінарних заходів реагування в «Барнахусі». Роль «Барнахусу» допоміжна та засновується при залученні кваліфікованих лікарів і медсестер із місцевої системи охорони здоров'я. Залежно від справи, може бути передбачене залучення різних фахівців, зокрема у сфері гінекології. Термінові та спеціалізовані заходи втручання повинен завжди проводити в лікарнях спеціалізований персонал.

Варто зазначити, що попередній аналіз підкреслює, що медична сфера становить особливий виклик для міждисциплінарних заходів втручання в контексті «Барнахусу» з погляду практичних умов, знань, здібностей і зобов'язань⁷².

(б) Спеціалізований персонал

З погляду спеціалізації персоналу, закон про запобігання та протидію домашньому насильству передбачає міжвідомче та спеціалізоване підготування фахівців, які працюють у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема у сфері охорони здоров'я⁷³. Цю добру практику потрібно поширити на законодавство та нормативно-правові акти щодо потерпілих

⁷⁰ Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі (постанова № 658 від 22 серпня 2018 року); Порядок проведення та документування результатів медичного огляду постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які, ймовірно, постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги (№ 287 від 1 лютого 2019 року).

⁷¹ Вказівки щодо судово-медичної експертизи (схвалені наказом № 6 Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 року, пункт 2.14 і наведені у виданні «Барнахус» в Україні: правовий аналіз, консультації експертів, п'ятниця, 22 січня).

⁷² Остаточний звіт, ЗАХИСТ ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТА НАСИЛЬСТВА: Оцінка доцільності пілотування моделі «Барнахус» в Україні; проєкт, представлений за круглим столом на тему «На шляху до створення дорожньої карти для пілотування моделі «Барнахус» в Україні», лютий 2018 року; Урумова Ірина (2020): Звіт з оцінки прогресу «Стосовно рекомендацій Аналізу прогалин у законодавстві, політиках і практиках, спрямованих на запобігання та протидію сексуальній експлуатації та насильству щодо дітей в Інтернеті та їх подоланні в Україні», проєкт «Боротьба з насильством щодо дітей в Україні», CRD/VC1813 (Департамент захисту прав дитини Ради Європи Директорату протидії дискримінації).

⁷³ Стаття 11 Закону запобігання та протидію домашньому насильству.

дітей і свідків інших форм насильства, з якими працюють у контексті «Барнахусу», зокрема сексуального насильства.

Стаття 14 Закону України про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей встановлює, що держава передбачає, що держава забезпечуватиме «спеціальну підготовку та перепідготовку» керівників і спеціалістів, зокрема працівників органів охорони здоров'я. Це положення обнадійливе з погляду виявлення потенційної основи для підготування щодо «Барнахусу», якщо воно застосовується до персоналу «Барнахусу»⁷⁴. Якщо воно застосовне, це положення може передбачати можливості для подальшого професійного розвитку медичного персоналу, зокрема судмедекспертів, для виявлення ознак насильства, зокрема сексуального насильства, дружніх до дітей оглядів, терапевтичних аспектів повного огляду й інших типів спеціалізації, що стосується практики в «Барнахусі».

Стаття 1.1 у вказівках щодо судово-медичної експертизи, наказі № 6 від 17 січня 1995 року, передбачає, що судмедекспертизу потрібно проводити на основі спеціальних знань у сфері судової медицини та в інших науково-технічних сферах. Судово-медичні експертизи, а також будь-які інші судові експертизи проводять особи, які пройшли належне підготування в спеціалізованих державних установах, сертифіковані й отримали кваліфікацію судмедексперта.

Консультації підтвердили брак спеціального підготування чи вимог із погляду спеціалізації в обстеженні потерпілих дітей і свідків. Також визнано, що бажаними були б додаткова спеціалізація та професійний розвиток у цій сфері⁷⁵.

Стаття 241 Кримінального процесуального кодексу дозволяє слідчому чи державному прокуророві опитувати свідка чи потерпілу, щоб виявити ознаки кримінального правопорушення чи спеціальні сліди на їхніх тілах, якщо для цього не потрібна судово-медична експертиза. Насправді це означає, що первинний фізичний огляд дитини можуть проводити фахівці без медичного підготування (прокурор або слідчий), а судмедексперта можуть викликати лише на пізнішому етапі, щоб визначити серйозність і характер травм (стаття 243).

Кримінальний процесуальний кодекс передбачає захист фізичної та психологічної недоторканості та здоров'я під час медичних обстежень. Заборонено вчиняти дії, які порушують честь і зачіпають недоторканість осіб. Це встановлює конкретні вимоги щодо спеціалізації медичного персоналу, який працює в «Барнахусі» та проводить дружні до дітей огляди з дотриманням найкращих інтересів, прав і недоторканості дитини.

Що стосується загальнішого обов'язку щодо підвищення обізнаності з захистом дітей від насильства, нові пункти 7–10 статті 10 Закону про охорону дитинства встановлює для працівників у відповідних секторах зобов'язання бути обізнаними з «інформацією щодо захисту дітей від усіх форм насильства»⁷⁶.

(в) Участь дітей

Кримінальний процесуальний кодекс передбачає обов'язок інформувати особу, яка проходитиме освідування, у контексті кримінального провадження (стаття 241). Обов'язок щодо

⁷⁴ Під час правового аналізу не вивчено, як це положення впроваджено та/чи характер такого спеціального підготування, а також те, чи можна адаптувати його до мети функцій «Барнахусу».

⁷⁵ «Барнахус» в Україні: правовий аналіз, консультації з експертами, п'ятниця, 22 січня 2021 року.

⁷⁶ Тревіннард Наомі (2020), Аналіз проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротської конвенції)», CRD/VC1813 (Департамент захисту прав дитини Ради Європи Директорату протидії дискримінації).

інформування стосується пред'явлення наказу державного прокурора про обстеження потерпілої.

Варто зазначити, що обов'язок щодо інформування дітей вимагає вжиття спеціальних заходів для гарантування того, що дитина повністю розуміє процедуру та може надати інформовану згоду чи відмовитися від судово-медичної експертизи. Наприклад, для цього потрібно, щоб інформацію та консультації дітям надавали способом, адаптованим до їхнього віку та рівня зрілості, лексику, яку вони можуть розуміти, зокрема надати дружню до дітей версію протоколу. В українській законодавчій базі цього не передбачено.

Це особливо важливо через інвазивність судово-медичної експертизи та ризик порушення фізичної та психологічної недоторканості дитини й подальшої (повторної) травматизації. З цієї ж причини варто також зазначити, що стаття 241 Кримінального процесуального кодексу, яка дозволяє примус у разі відмови, становить підвищений ризик (повторної) травматизації дитини, а тому не має застосовуватися на практиці в «Барнахусі».

Пункт 21 Порядку забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах (постанова № 585 від 1 червня 2020 року) містить положення про надання інформації дитині, батькам чи іншим законним представникам про права, дії та послуги, якими вони можуть скористатися та які можуть бути застосовні до надання медичних послуг у «Барнахусі».

Рекомендація

Створення та функціонування «Барнахусу»

- Право на інформацію про медичні заходи втручання для дітей має бути посилене способом, адаптованим до їхнього віку та рівня зрілості, пояснено лексику, яку діти можуть зрозуміти.
- Через інвазивність медичних обстежень і ризик (повторної) травматизації судмедекспертиза має бути мінімальною та проводитися за згодою дитини. Рекомендовано змінити статтю 241 Кримінального процесуального кодексу, яка дозволяє примус у разі відмови, щоб у ній були виключені потерпілі діти чи свідки, або це питання потрібно розглянути в потенційному положенні про «Барнахус», де буде виключений примусовий медичний огляд у «Барнахусі» (див. нижче).
- Наявність і роль медичних заходів втручання в «Барнахусі» потрібно роз'яснити в контексті положення про «Барнахус», як-от обстеження, спеціалізація та підготування персоналу, міжвідомче планування та перегляд справ, участь дитини⁷⁷.

Рекомендації щодо положення про «Барнахус»

- Рекомендовано, щоб положення передбачало повний і судово-медичний огляд у клінічних умовах у приміщенні «Барнахусу».
- У положенні потрібно роз'яснити, що медичний огляд у «Барнахусі» проводить лише спеціалізований персонал, який пройшов підготування з розпізнавання ознак фізичного, сексуального й емоційного насильства, а також браку догляду за дитиною.
- У положенні має бути передбачена основа для залучення медичного персоналу до міждисциплінарного та міжвідомчого співробітництва, зокрема у разі засідань для перегляду та планування.

⁷⁷ Закон про запобігання та протидію домашньому насильству певною мірою може служити правовою основою, зокрема стаття 11 (підготування) і стаття 12 (повноваження державних органів охорони здоров'я у сфері запобігання та протидії домашньому насильству).

- У положенні має роз'яснюватися, що діти та члени сім'ї/піклувальники завжди повинні отримувати належну інформацію про медичний огляд, зокрема про право на відмову від судово-медичної експертизи та можливості впливати на час, місце й організацію різних видів медичних втручань.

2.3.4 Психологічне оцінювання та лікування

Відповідні правові положення та стандарти «Барнахусу»

Стаття 39 Конвенції ООН про права дитини (КПД ООН) вимагає, щоб держави-сторони вживали «всіх належних заходів для сприяння фізичному та психологічному видужанню та соціальній реінтеграції всіх потерпілих дітей від усіх форм недбалства, експлуатації чи насильства». Особливу увагу також потрібно приділяти запрошенню дитини та наданню належної ваги її поглядам (Загальний коментар № 13 до КПД). Комітет ООН з прав дитини (КПД) наголосив, що різні види підтримки потерпілих, зокрема медичні, соціальні та юридичні послуги, послуги охорони психічного здоров'я повинні бути доступними для потерпілих дітей-, піклувальників, які не є кривдниками, та інших членів сім'ї. КПД також сприяє заходам контролю та довгостроковим заходам втручання. Питання підтримки потерпілої мають розв'язувати за допомогою партисипативного підходу, а затримок потрібно уникати.

Статті 5.1 Лансаротської конвенції (підготування та підвищення обізнаності), 5.2 (підготування та підвищення обізнаності з сексуальним насильством стосовно дітей), 11.1 (соціальні програми та підтримка), 14.1 (фізичне та психологічне видужання потерпілої), 14.4 (терапевтична допомога та кризова підтримка), 31.1 (загальні принципи, зокрема інформація про права та послуги), 31.6 (інформація, адаптована до дитини) стосуються певних аспектів, пов'язаних із терапевтичними послугами в «Барнахусі».

Розділ IV.A.1 (а-І) (право на інформацію), розділ IV.D.3 (право бути почутими), розділи IV.A. 2-4 і IV.B.25 (право на інформацію та консультації перед судом) Керівних принципів РЕ щодо правосуддя, дружнього до дітей, містять детальні вказівки стосовно права дітей на інформацію та на те, щоб бути почутими, зокрема права на інформацію; а розділ V.J. стосується доступу до терапевтичних послуг.

Розділ IV.B Рекомендації Ради Європи про соціальні послуги, дружні до дітей (2011), стосується спеціалізованих соціальних послуг для забезпечення термінових втручань і усунення негативних наслідків несприятливого дитячого досвіду, надання соціальної та психологічної підтримки дітям і їхнім родинам. Також див. розділ V.E.1-3, який стосується міждисциплінарного та міжвідомчого співробітництва, зокрема ролі соціальних послуг у сприянні дружнім до дітей, міжвідомчим і міждисциплінарним послугам для потерпілих дітей і свідків насильства з метою уникнення повторення опитувань і повторної віктимізації дитини.

Стандарт якості «Барнахусу» 8 містить кілька аспектів, які також розглядають у контексті терапевтичних заходів втручання, зокрема кризової підтримки.

8.1. Оцінювання та лікування постійно доступні потерпілим дітям і свідкам, яких скеровують у «Барнахус».

8.2 Персонал: послуги психічного здоров'я та лікування надають фахівці зі спеціалізованим підготуванням та досвідом.

8.3. Інформація та участь дітей: діти та члени сім'ї/піклувальники отримують належну інформацію про доступне лікування й можуть впливати на час, місце й порядок втручань.

8.4. Кризові заходи втручання: «Барнахус» має чітку організаційну структуру та постійний персонал, який за потреби регулярно пропонує кризову підтримку для дітей і членів родини/піклувальників, які не є кривдниками.

Терапевтичний персонал повинен надалі бути присутнім у разі перегляду справи та планування засідань.

Українське законодавство⁷⁸

(а) Забезпечення терапевтичних заходів втручання, зокрема кризової підтримки, у «Барнахусі»

Стаття 4 Закону про охорону дитинства передбачає конкретні заходи для забезпечення належних умов для соціально-психологічної адаптації дітей. Що стосується потерпілих дітей насильства, це право детальніше пояснено в пункті 22 Порядку забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах (постанова № 585 від 1 червня 2020 року), у якому зазначено, що діти в складних обставинах мають право отримувати послуги соціально-психологічної реабілітації. У постанові також зазначено, що такі послуги можуть бути передбачені в службах психосоціальної реабілітації, центрах соціальної підтримки для дітей і родин, а також отримані від інших постачальників соціальних послуг.

Унаслідок консультацій зроблено висновок про те, що нема очевидних юридичних перешкод для психолога надавати послуги в «Барнахусі», за умови що дотримано всіх необхідних для терапевтичного втручання умов. Тому для проведення терапевтичних втручань у «Барнахусі» не потрібна законодавча реформа, якщо він відповідає необхідним клінічним умовам, а дитина та піклувальники дають згоду на втручання. У разі, коли батьки не погоджуються на такі заходи втручання, мають втрутитися соціальні служби, щоб забезпечити найкращі інтереси дитини. Закон про запобігання та протидію домашньому насильству зазначає, що потерпілі повинні отримувати допомогу добровільно, за винятком дітей і недієздатних осіб⁷⁹.

Що стосується кризової підтримки, для «Барнахусу» немає жодної юридичної перешкоди для запровадження організаційної структури та постійного персоналу, який у разі потреби регулярно забезпечує кризові заходи втручання для дитини та членів сім'ї/піклувальників, які не є кривдниками. Перешкоди для надання таких послуг у «Барнахусі» скорше полягають в обмеженнях доступу до освіченого персоналу й ресурсів.

(б) Спеціалізований персонал

З погляду спеціалізації персоналу, закон про запобігання та протидію домашньому насильству передбачає міжвідомче та спеціалізоване підготування фахівців, які працюють у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема у сфері охорони психічного здоров'я⁸⁰. Як зазначено вище, цю добру практику потрібно поширити на законодавство та нормативно-правові акти щодо потерпілих дітей і свідків інших форм насильства, зокрема сексуального, з якими працюють у контексті «Барнахусу».

Стаття 14 Закону України про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей встановлює, що держава забезпечує «спеціальну підготовку та перепідготовку» керівників і

⁷⁸ На основі видання: «Барнахус» в Україні: правовий аналіз, консультації експертів, п'ятниця, 22 січня 2021 року та 8 лютого 2021 року; аналіз представлений у виданні: Бугаєць Тамара (2021), «Барнахус» в Україні: правовий аналіз – огляд національного законодавства.

⁷⁹ Пункт 7 частини 1 статті 4: «Діяльність, спрямована на запобігання та протидію домашньому насильству, ґрунтується на таких засадах: ... 7) добровільність отримання допомоги постраждалими особами, крім дітей та недієздатних осіб;...».

⁸⁰ Стаття 11 Закону запобігання та протидію домашньому насильству.

спеціалістів, зокрема психологів. Це положення обнадійливе, якщо його застосування можливо поширити на персонал потенційного «Барнахусу». Застосування цього положення може передбачати можливості для подальшого професійного розвитку терапевтичного персоналу у відповідних формах терапії та кризової підтримки.

Що стосується загальнішого обов'язку щодо підвищення обізнаності з захистом дітей від насильства, нові пункти 7–10 статті 10 Закону про охорону дитинства встановлюють для працівників у відповідних секторах зобов'язання бути обізнаними з «інформацією щодо захисту дітей від усіх форм насильства»⁸¹.

(в) Участь дітей

Пункт 21 Порядку забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах (постанова № 585 від 1 червня 2020 року), містить положення про надання інформації дитині, батькам чи іншим законним представникам про права, дії та послуги, якими вони можуть скористатися.

Закон і положення, що застосовуються до права на інформацію та права бути почутими в контексті заходів втручання, зокрема терапії та кризової підтримки, описано далі в розділі 2.1.2 (с).

Рекомендації

Створення та функціонування «Барнахусу»

- Посилити заходи, щоб забезпечити доступ дітей до права на інформацію про терапевтичні втручання способом, адаптованим до їхнього віку та рівня зрілості та мовою, яку діти можуть зрозуміти.
- Роз'яснити роль і наявність терапевтичних заходів у «Барнахусі», як-от обстеження, спеціалізація та підготування персоналу, міжвідомче планування та перегляд справи, участь дитини.

Рекомендації щодо положення про «Барнахус»

- Рекомендовано, щоб у положенні було передбачене регулярне оцінювання психічного здоров'я в приміщенні «Барнахусу».
- У положенні має роз'яснюватися, що терапевтичні заходи втручання в «Барнахусі» проводить лише спеціалізований персонал, підготовлений з відповідних терапевтичних заходів втручання для потерпілих дітей і свідків насильства.
- У положенні має передбачатися основа для залучення терапевтичного персоналу до міждисциплінарного та міжвідомчого співробітництва, зокрема у разі засідань для перегляду та планування.
- У положенні має роз'яснюватися, що діти та члени сім'ї/піклувальники завжди повинні отримувати належну інформацію про терапевтичне обстеження, зокрема про право на відмову від судово-медичної експертизи та можливості впливати на час, місце й організацію різних видів медичних втручань.
- Внести в положення згадки про право дітей отримувати інформацію про можливі терапевтичні заходи втручання та передбачити можливості впливати на рішення та

⁸¹ Тревіннард Наомі (2020), Аналіз проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротської конвенції)», CRD/VC1813 (Департамент захисту прав дитини Ради Європи Директорату протидії дискримінації).

планування лікування й допомоги, зокрема право відмовитися від лікування й кризової підтримки.

- Рекомендовано, щоб у положенні був спеціальний пункт про кризову підтримку, що забезпечує чітку організаційну структуру та постійний персонал, який у разі потреби регулярно вживає кризових заходів втручання щодо дитини та членів сім'ї/підклубальників, які не є кривдниками.

3. Положення про «Барнахус»⁸²

Основний висновок правового аналізу – хоча українське законодавство не створює непереборних перешкод для створення й функціонування «Барнахусу», рекомендовано, щоб Україна ухвалила законодавчу базу щодо його регулювання та процедур. В Україні цей процес уже розпочався за участю зацікавлених сторін із різних галузей, які об'єдналися в Міжвідомчу координаційну раду з питань правосуддя щодо неповнолітніх і робочу групу з питань реалізації моделі «Барнахус».

Цей розділ не вичерпний, однак містить кілька центральних елементів, які потрібно розглянути під час складання положення, спираючись при цьому на рекомендації щодо положення про «Барнахус», наведені в попередньому розділі.

Положення про «Барнахус»

Мета «Барнахусу»

«Барнахус» – послуга, яку надає держава з метою сприяння паралельному захистові дітей і кримінальному розслідуванню. «Барнахус» встановлює обов'язковий механізм міждисциплінарного та міжвідомчого співробітництва та заходів втручання, зокрема захисту дітей, кримінального розслідування (судового опитування дітей), медичних і терапевтичних заходів втручання в найкращих інтересах дитини, запобігання (повторній) травматизації та забезпечення вчасного, всеосяжного й ефективного правосуддя, дружнього до дітей, а також безпечного шляху до відповідного поведіння.

Діяльність «Барнахусу» фінансується з Державного бюджету України.

Міждисциплінарне співробітництво

Міждисциплінарне та міжвідомче співробітництво в межах «Барнахусу» передбачає залучення представників органів соціального забезпечення/захисту дітей, правоохоронних органів, закладів охорони фізичного та психічного здоров'я, уповноважених відповідними міністерствами в справах щодо паралельного захисту дітей і кримінального розслідування.

Кожний залучений орган повинен гарантувати, що призначає для міжвідомчого співробітництва персонал, який виконує обов'язки, зазначені в статтях цього положення.

Для цілей врядування, нагляду й керування в «Барнахусі» це положення встановлює керівний орган, професійну групу взаємодії та координатора «Барнахусу»⁸³.

⁸² Рекомендації щодо пунктів положення, внесених у цей розділ, часто перетинаються з поточними пропозиціями щодо положення та процедури «Барнахусу» в Україні, а тому мають розглядатися поряд з уже наявними пропозиціями в справах, де можуть бути надані додаткові роз'яснення, відомості тощо.

⁸³ Рекомендовано, щоб ці органи та ролі були визначені в положенні. Додаткову інформацію про ці відомості можна знайти у виданні: Lind Haldorsson, Olivia (2019) Standard 2: Multidisciplinary and Interagency Collaboration: Interagency Agreement Template and guidance. Проект закону Словенії також містить визначення ролей і повноважень, які можуть послужити як натхнення.

Означення та цільова група

Означення слова «дитина»

У цьому положенні наведено таке означення слова «дитина»: фізична особа віком до 18 років.

Означення поняття «кримінальний злочин»

«Барнахус» розслідуватиме всі форми насильства щодо дітей, описані в КПД ООН, Лансаротській конвенції та Стамбульській конвенції.

[Запропонована тут конвенція сформульована для того, щоб забезпечити положення, яке охоплює всі різні форми насильства, до та після потенційної реформи законодавства про сексуальне насильство та/чи змін до нього. Це означення можна перефразувати зі згадками про Кримінальний кодекс України (див. нижче), якщо/щойно в ньому буде означення насильства відповідно до цих міжнародних документів. Поточна пропозиція для положення про «Барнахус» містить список кримінальних правопорушень, який затвердить «Барнахус», що і буде належним підходом.]

Альтернатива:

Основна цільова група охоплює дітей віком від 0 до 18 років, які потерпілими та/чи свідки кримінальних злочинів, як визначено в Кримінальному кодексі.

[Також може бути корисно внести таке:

- Основною цільовою групою потрібно також охоплювати дітей – підозрюваних кривдників у кримінальних злочинах, як визначено в Кримінальному кодексі;
- Другорядна цільова група охоплює близьких членів сім'ї, які не є кривдниками, як-от батьків/піклувальників і братів/сестер. Цій групі потрібно запропонувати постійне інформування, консультування та кризову підтримку.]

Загальні принципи

Спираючись на міжнародне законодавство, зокрема Конвенцію ООН про права дитини та Лансаротську конвенцію Ради Європи, процедури та заходи втручання в «Барнахусі» регулюють такі основоположні загальні принципи:

- найкращі інтереси дитини як основне міркування в усіх заходах і рішеннях у «Барнахусі»;
- заборона дискримінації та рівний доступ і ставлення до всіх дітей, скерованих у «Барнахус»;
- право дітей на участь у рішеннях, які їх стосуються, відповідно до їхнього віку та рівня зрілості, зокрема право дітей бути почутими й отримувати інформацію;
- спеціальні заходи для уникнення необґрунтованих затримок;
- дотримання принципу про справедливий суд, право сторони захисту в кримінальному провадженні та захист процесуальних гарантій для потерпілих, свідків і підозрюваних.

Міжвідомче співробітництво та захист дітей

Захист дітей – невіддільна частина міжвідомчого співробітництва й керування справами в «Барнахусі», що передбачає спільне оцінювання потенційних потреб дитини в захисті, а також відповідні міждисциплінарні заходи втручання в найкращих інтересах дитини.

Служби захисту дітей грають у «Барнахусі» мобілізувальну роль, забезпечують довгострокову перспективу, моніторять міждисциплінарне реагування у «Барнахусі» в контексті соціального забезпечення та захисту дітей, надаючи довгострокову підтримку та допомогу дітям поза процедурами «Барнахусу».

Служби захисту дітей відповідають за постійне інформування та взаємодію з дитиною та членами сім'ї/піклувальником/законними представниками, які не є кривдниками. Для зв'язку з дитиною, членом сім'ї, що не є кривдником, та іншим відповідним зовнішнім суб'єктом призначають особу, що має обов'язок стежити за міждисциплінарним реагуванням з метою забезпечення постійної підтримки та контролю.

У «Барнахусі» планують і координують регулярні засідання для керування справами, зокрема первинне засідання на тему спільного керування справами, підготування опитування, спостереження після опитування та подальших засідань стосовно планування справ.

Обмін інформацією між відомствами та спільне керування справами в «Барнахусі» відбуваються в найкращих інтересах дитини відповідно до законів, що стосуються захисту даних. [Рекомендовано, щоб у цьому розділі були детальніше визначені види даних, якими можна обмінюватися між відомствами і записувати для керування справою.]

Міжвідомче керування справами регулюється формальними процедурами та заходами, як-от протоколи індивідуального оцінювання в найкращих інтересах дитини; обмін інформацією в найкращих інтересах дитини; системи та процедури спільного керування справами для обміну відомостями з погляду правил щодо конфіденційності та захисту даних.

Судово-експертні опитування

Спираючись на Лансаротську конвенцію, Керівні принципи РЄ щодо правосуддя, дружнього до дітей, і стандарти якості «Барнахусу», а також із метою забезпечення прийнятних доказів із високою доказовою цінністю, рекомендовано внести перелічені нижче пункти в потенційне положення про «Барнахус».

- Судово-експертні опитування потерпілих дітей і свідків потрібно регулярно проводити в адаптованому до дитини приміщенні в «Барнахусі» за наказом прокурора. Свідчення, отримані в межах «Барнахусу», – прийнятні докази в суді та служать підставою для кримінального розслідування та міждисциплінарного реагування в «Барнахусі».
- Судово-експертні опитування в «Барнахусі» завжди проводять, використовуючи стандартну практику й протоколи опитування на основі доказів, які визнають органи української влади.
- Судово-експертні опитування проводить спеціалізовані й акредитовані судові інтерв'юери, які проходять регулярне підготування з проведення судово-експертного опитування потерпілих дітей і свідків. Крім того, судовий інтерв'юер повинен мати відповідну вищу освіту та принаймні п'ять років досвіду роботи з дітьми.
- Судово-експертні опитування дитини в «Барнахусі» під час досудового розслідування та судових слухань завжди проводять за присутності в окремій кімнаті спеціалізованих прокурорів і суддів у справах дітей. Під час слухання судовий інтерв'юер і суддя, який проводить слухання, спілкуються за допомогою електронного обладнання чи під час запланованих перерв.
- Крім того, за судово-експертним опитуванням у «Барнахусі» спостерігають в окремій кімнаті адвокати потерпілої та підозрюваного, персонал «Барнахусу» та представники служб захисту дітей, медичних і терапевтичних закладів. Учасники можуть запропонувати поставити дитині запитання. Запитання дозволяє чи відхиляє суддя в справах дітей.
- Судово-експертне опитування дитини в «Барнахусі» має завжди передбачати аудіовізуальний запис, з використанням сучасних пристроїв запису, щоб гарантувати

наявність записів, які належні для забезпечення принципу безпосередності. Запис може бути використаний для кримінального провадження та слугувати прийнятним доказом у суді. Запис також може бути основою для захисту дитини, медичних і терапевтичних втручань.

- Якщо потрібне додаткове опитування дитини, його потрібно провести відповідно до вимог у цьому положенні. Має бути заборонено проводити опитування щодо обставин, які вже були вивчені під час першого слухання. Скільки це можливо, у разі потреби в кількох опитуваннях усіх їх має проводити той самий фахівець.
- Щоб забезпечити отримання найкращих можливих доказів, запобігти (повторній) травматизації та захистити право дитини бути почутою, перед опитуванням проводять індивідуальне оцінювання, щоб встановити спеціальні вимоги до адаптації опитування до дитини, зокрема до її віку, рівня зрілості, культурного підґрунтя, спеціальних потреб, інвалідності та мови.

Медичні заходи втручання

Спираючись на Лансаротську конвенцію, Керівні принципи РЄ щодо правосуддя, дружнього до дітей, і стандарти якості «Барнахусу», рекомендовано внести наведені нижче положення, пов'язані з медичними заходами втручання в «Барнахусі».

- Усім дітям, яких скеровують у «Барнахус», буде запропонований добровільний повний медичний огляд, щоб виключити травму та хворобу й визначити, чи необхідне лікування дитини.
- «Барнахус» надасть приміщення, обладнання й допомогу для проведення регулярних повних оглядів дитини, забезпечення того, що дитині пропонують дружнє до дітей обстеження з дотриманням найкращих інтересів, прав і недоторканості дитини.
- «Барнахус» забезпечить приміщення, обладнання й допомогу для обстеження всіх типів тілесних ушкоджень, якщо буде призначена судово-медична експертиза з дотриманням найкращих інтересів, прав і недоторканості дитини.
- Усі медичні огляди та судмедекспертизи проводитиме спеціалізований персонал, який пройшов підготування для виявлення ознак фізичного, сексуального й емоційного насильства, а також браку піклування про дитину. Заборонені будь-які заходи, що порушують фізичну та/чи психічну недоторканість чи загрожують фізичному та/або психічному здоров'ю.
- Судово-медична експертиза має бути мінімальною та проводитися, лише якщо вже наявні в справі документи не забезпечують достатньо доказів.
- «Барнахус» і медичний персонал мають обов'язок надавати інформацію та отримати згоду від дитини щодо огляду. Персонал повинен проходити підготування зі спілкування з дітьми будь-якого віку та на всіх стадіях розвитку, а також із дітьми в ситуаціях вразливості. Потрібно розробити дружні до дітей матеріали, щоб забезпечити доступ до інформації у форматі та мовою, яку розуміють діти.
- Отримавши інформацію, дитина має право відмовитися від судово-медичної експертизи. Якщо дитина відмовляється від освідування, щодо дитини заборонено застосовувати процесуальні заходи, викладені в статті 241 Кримінального процесуального кодексу.
- Медичний персонал присутній під час судово-експертного опитування та в разі потреби при плануванні та перегляді справ. Мають бути передбачені заходи, що дозволяють медичному персоналові ділитися відповідними даними про справу, які необхідні для захисту дитини та допомоги їй.

Психологічне оцінювання й лікування

Спираючись на Лансаротську конвенцію, Керівні принципи РЄ щодо правосуддя, дружнього до дітей, і стандарти якості «Барнахусу», рекомендовано внести наведені нижче положення, пов'язані з терапевтичними заходами втручання в «Барнахусі».

- Терапевтичне оцінювання та лікування доступні для потерпілих дітей і свідків, яких скеровують у «Барнахус», без необґрунтованих затримок. У разі, коли дитині потрібна довгострокова підтримка, «Барнахус» може скерувати дитину до інших служб, що спеціалізуються на терапевтичних втручаннях щодо дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема потерпілих дітей від насильства.
- «Барнахус» має чітку організаційну структуру та постійний персонал, який у разі потреби регулярно пропонує кризову підтримку для дітей і членів родини/підкувальників, які не є кривдниками.
- «Барнахус» забезпечить приміщення, обладнання та допомогу, щоб гарантувати належні умови для терапевтичних заходів втручання з повним дотримання найкращих інтересів, прав і недоторканості дитини.
- Послуги охорони психічного здоров'я та лікування надають фахівці, що пройшли спеціалізоване підготування та мають досвід у виконанні терапевтичних заходів втручання щодо дітей, які стали потерпілими від насильства.
- Фахівець, який надає терапевтичні послуги дитині, не може бути особою, що проводить судово-експертне опитування в тій самій справі.
- «Барнахус» і терапевтичний персонал мають обов'язок надавати інформацію та отримати згоду від дитини, перш ніж забезпечувати кризову підтримку та проводити терапевтичне оцінювання. Терапевтичні заходи втручання, зокрема кризова підтримка, добровільні.
- Діти та члени сім'ї/підкувальники отримують належну інформацію про доступне лікування й можуть впливати на час, місце й порядок втручань. Персонал повинен проходити підготування зі спілкування з дітьми будь-якого віку та на всіх стадіях розвитку, а також із дітьми в ситуаціях вразливості. Потрібно розробити дружні до дітей матеріали, щоб забезпечити доступ до інформації у форматі та мовою, яку розуміють діти.
- Терапевтичний персонал присутній під час судово-експертного опитування та в разі потреби при плануванні та перегляді справ. Мають бути передбачені заходи, що дозволяють терапевтичному персоналові ділитися відповідними даними про справу, які необхідні для захисту дитини та допомоги їй.

4. Міжвідомча угода, процедури та протоколи

Окрім законодавчої реформи, зокрема ухвалення Положення про «Барнахус», рекомендовано, щоб Україна розробила угоди та політику для сталого, ефективного й дружнього до дітей функціонування «Барнахусу», зокрема міжвідомчу угоду й операційні процедури та протоколи.

Міжвідомча угода

Рекомендовано розробити офіційну міжвідомчу угоду на основі законодавчої реформи, зокрема в разі ухвалення положення про «Барнахус».

Основна мета міжвідомчої угоди – формалізація міжвідомчого співробітництва в «Барнахусі», у межах якого сторони зобов'язуються підтримувати та практикувати спільно узгоджені принципи та процедури. Міжвідомча угода забезпечує ясність для керівників і персоналу основного відділу «Барнахусу» та відповідних ролей, завдань і обов'язків відповідних відомств.

Досвід «Барнахусу» в Європі й основна наука, здобута в центрах адвокації дітей у США, показують, що письмові, офіційні зобов'язання можуть сприяти довірі, підзвітності та безперервності функціонування «Барнахусу». Офіційна угода, у якій окреслено ролі, обов'язки й очікування кожної сторони, допомагає забезпечити ясність і спільні зобов'язання та розуміння ролей і місії служби. Вона також забезпечує основу для розв'язання конфліктів і здійснення потенційної реформи. Це сприяє консенсусові, взаємній повазі та згуртованості команди, що дуже важливо для забезпечення ефективного міжвідомчого співробітництва та міждисциплінарного реагування⁸⁴.

[Тут](#) можна знайти повний перелік вказівок і шаблон для розроблення міжвідомчих угод.

Список вибраних процедур і протоколів «Барнахусу»⁸⁵

Процедури та протоколи допомагають спрямовувати та контролювати співробітництво в «Барнахусі», а також сприяти йому. Нижче наведено список вибраних рекомендованих процедур і протоколів.

❖ Протокол опитування

Основна рекомендація в цьому звіті передбачає, що судові інтерв'юери повинні керуватися протоколами судово-експертного опитування. Рада Європи тепер підтримує розроблення такого протоколу на основі [протоколу опитування NICHD](#).

❖ Індивідуальне оцінювання дитини

Основна роль «Барнахусу» – проводити індивідуальне оцінювання дитини, зокрема її спеціальних потреб, культурних елементів, конкретних вразливостей та мови. Такі оцінювання потрібно проводити до першого опитування, щоб гарантувати, що воно адаптоване до дитини. Оцінювання також важлива частина спільного керування справами і планування заходів втручання після опитування.

Основний компонент індивідуального оцінювання – найкращі інтереси дитини. Щоб гарантувати, що найкращі інтереси дитини – першочерговий чинник у кожній окремій справі в «Барнахусі», рекомендовано розробити чітку процедуру та контрольний список для залучення міждисциплінарної та міжвідомчої команди до оцінювання та визначення найкращих інтересів дитини під час процедур у «Барнахусі». Персонал повинен пройти підготування щодо того, як застосовувати процедури та контрольні списки. Приклад основних чинників для оцінювання найкращих інтересів можна знайти в довшій версії [стандартів якості «Барнахусу»: керівні](#)

⁸⁴ Lind Haldorsson, Olivia (2019) Standard 2: Multidisciplinary and Interagency Collaboration: Interagency Agreement Template and guidance.

⁸⁵ Ці рекомендації – частина збірки рекомендованих процедур, інструментів і шаблонів для «Барнахусу» від мережі «Promise». Їх також внесено в «План створення, функціонування й оцінювання «Барнахусу» в Словенії» (2019), підготованого за дорученням Ради Європи. План містить кілька рекомендацій і кроків, які також важливі в українському контексті.

[принципи для міждисциплінарних і міжвідомчих заходів реагування для потерпілих дітей і свідків насильства](#) (у розділі про стандарт 1.1).

❖ Участь дітей

Рекомендовано розробити чіткі процедури для забезпечення наявності регулярного й дружнього до дітей інформування ще до створення «Барнахусу». Персонал повинен пройти підготування із застосування процедури та спілкування, вислуховування дітей і надання їм інформації у формі, що адаптована до їхнього віку та рівня розвитку. Потрібно підготувати дружню до дітей версію інформації про «Барнахус», наприклад у формі буклета.

Рада Європи нещодавно випустила [Посібник про участь дітей](#), у якому наведено вказівки щодо «Барнахусу». У межах проєкту «Promise» розроблено [Інструмент участі дітей](#), який містить комплексний опитувальник про думки дітей щодо їхнього досвіду в «Барнахусі».

❖ Захист дітей

Наполегливо рекомендується до запуску «Барнахусу» розробити обов'язкову політику та процедуру захисту дітей, зокрема механізм звітування, кодекс етики та систему перевірки персоналу. Персонал повинен пройти відповідне підготування та підписати письмове зобов'язання щодо політики та процедури, перш ніж він зможе працювати в «Барнахусі». Також рекомендовано, щоб у «Барнахусі» був призначений координатор із захисту дітей, який наглядатиме за реалізацією політики, отримуватиме потенційні скарги й реагуватиме на них, розвиватиме компетенції колег у «Барнахусі».

Рекомендації щодо політики захисту можна знайти [тут](#). Опис процедури захисту дітей у службі типу «Барнахус» можна знайти в довшій версії [стандартів якості «Барнахусу»: керівні принципи для міждисциплінарних і міжвідомчих заходів реагування для потерпілих дітей і свідків насильства](#) (у розділі про стандарт 2).

❖ Необґрунтована затримка

Наполегливо рекомендується до запуску «Барнахусу» розробити інструмент/механізм моніторингу й оцінювання затримок у «Барнахусі». Результати повинні враховувати реформування процедур і міжвідомчого керування справами, щоб максимально зменшити кількість затримок. Наприклад, інструмент моніторингу й оцінювання може мати такі показники:

- час, який минув від моменту зізнання чи повідомлення про підозру до початку оцінювання для захисту дитини;
- час, який минув із моменту зізнання чи повідомлення про підозру до першого міжвідомчого засідання щодо планування;
- час, який минув від моменту міжвідомчого засідання щодо планування до судово-експертного опитування;
- час, який минув із моменту зізнання чи повідомлення про підозру до судово-експертного опитування;
- час, який минув із моменту зізнання чи повідомлення про підозру до оцінювання психічного стану;
- час, який минув із моменту зізнання чи повідомлення про підозру до медичного огляду;
- час, який минув із моменту зізнання чи повідомлення про підозру до вжиття медичних заходів/заходів охорони психічного здоров'я для дитини та членів сім'ї/підкувальників/близьких осіб, які не є кривдниками;
- час, який минув із моменту порушення попереднього кримінального розслідування до рішення про притягнення до відповідальності;

- час, який минув від моменту порушення попереднього кримінального розслідування до судового розгляду.

Див. [Шаблони для оцінювання та визначення впливу від «Promise»](#), щоб дізнатися більше.

❖ Інструмент обміну інформацією й керування справами

Дуже рекомендується розробити протокол, що дасть змогу відомствам, які співпрацюють у «Барнахусі», обмінюватись інформацією в найкращих інтересах дитини. Міжвідомчий обмін інформацією та спільне керування справами часто засновуються на обмеженнях у національному законодавстві та кодексах професійної етики (захист даних, конфіденційність). Це може перешкоджати ефективному керуванню справами та важливому обмінові інформацією в найкращих інтересах дитини в Україні. У деяких країнах існує закон, що дозволяє «Барнахусу» ділитися певною інформацією про справу. У Нідерландах, де такого закону не існує, вжито заходів для розроблення протоколу, який дозволяє співробітництво відомств із метою обміну відомостями⁸⁶.

Також рекомендовано, щоб «Барнахус» в Україні запровадив ефективну систему керування справами. Мережа «Барнахусу» «Promise» тепер розробляє систему керування справами, яка називається «Центр» (Hub) і не лише підтримує спільне керування справами, а також забезпечує повноцінний огляд подій у справі, допомагає «Барнахусу» відстежувати прогрес відповідно до стандартів якості.

❖ Шаблон Порядку денного міжвідомчих засідань

Рекомендовано розробити постійний порядок денний для міжвідомчих засідань. Наявність чіткого та структурованого порядку денного для міжвідомчих засідань допомагає зробити засідання ефективнішими, коротшими, а також запобігає тому, що в порядок денний не потраплять важливі питання. Він також допомагає запобігти домінуванню одного питання чи сектору під час розгляду й обговорень. Приклад постійного порядку денного можна знайти в довшій версії [стандартів якості «Барнахусу»: керівні принципи для міждисциплінарних і міжвідомчих заходів реагування для потерпілих дітей і свідків насильства](#) (у розділі про стандарт 5).

❖ Процедура для перевірки персоналу, керівництва, нагляду, консультування та дисциплінарних заходів

Щоб гарантувати професійну поведінку, високу якість заходів втручання та захист персоналу від вигорання, рекомендовано розробити чітку систему та процедуру забезпечення регулярних рекомендацій, нагляду, консультування, перевірки персоналу та дисциплінарних заходів.

❖ Технічні характеристики будівлі

Вимоги до інтер'єру та екстер'єру «Барнахусу» стосуються не лише дружньої до дітей атмосфери та доступності для всіх дітей. Безпека, зокрема пожежна безпека та захист від контактів із кривдником, має основне значення в плануванні та конструкції будівлі. Тому рекомендовано розробити конкретні технічні характеристики для будівлі на основі досвіду «Барнахусу». Технічні характеристики будівлі бажано розробляти заздалегідь, ще до створення «Барнахусу» в Україні, однак також можна розробити на пізнішому етапі після першого оцінювання потенційного місця для «Барнахусу».

❖ Система моніторингу й оцінювання

⁸⁶ Приклади законодавства та нідерландського протоколу можна знайти в розділі про стандарт 5 «Стандартів якості «Барнахусу»: керівні принципи для міждисциплінарних і міжвідомчих заходів реагування для потерпілих дітей і свідків насильства».

[Шаблони для оцінювання та визначення впливу від «Promise»](#) служать натхненням і прикладом для оцінювання та визначення впливу. Формат шаблонів простий і доступний.

❖ Запис прийнятних доказів

Записування опитувань у «Барнахусі» – це не просто налаштування системи й натискання кнопки запису. Щоб найкраще виконувати свою роль і забезпечити прийнятні докази, «Барнахус» має дотримуватися місцевих/міжнародних правил і норм щодо запису доказів, а також має бути в змозі надати запис опитування, яке витримає розгляд у суді.

Рекомендовано запровадити систему та процедуру, щоб гарантувати, що якість запису не перешкоджає дружньому до дітей правосуддю.

[Інформаційний бюлетень «Барнахусу» щодо запису доказів](#) містить важливі вказівки щодо планування облаштування кімнати для опитування в «Барнахусі» чи аналогічній службі.

Бібліографія

Правовий аналіз – Україна

Бугаєць Тамара (2021), «Барнахус» в Україні: правовий аналіз – огляд національного законодавства
Остаточний звіт «ЗАХИСТ ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТА НАСИЛЬСТВА: Оцінка доцільності пілотування моделі «Барнахус» в Україні, проект, представлений за круглим столом на тему «На шляху до створення дорожньої карти для пілотування моделі «Барнахус» в Україні», лютий 2018 року.

Тревіннард Наомі (2020), Аналіз проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротської конвенції)», CRD/VC1813 (Департамент захисту прав дитини Ради Європи Директорату протидії дискримінації).

Урумова Ірина (2020): Звіт з оцінки прогресу «Стосовно рекомендацій Аналізу прогалин у законодавстві, політиках і практиках, спрямованих на запобігання та протидію сексуальній експлуатації та насильству щодо дітей в Інтернеті та їх подоланні в Україні», проект «Боротьба з насильством щодо дітей в Україні», CRD/VC1813 (Департамент захисту прав дитини Ради Європи Директорату протидії дискримінації).

«Барнахус»

Lind Haldorsson, Olivia (2017) European Barnahus Quality Standards: Guidance for Multidisciplinary and Interagency Response to Child Victims and Witnesses of Violence (Лінд Халдорссон, Олівія (2017) Європейські стандарти якості «Барнахусу»: керівні принципи для міждисциплінарних і міжвідомчих заходів реагування для потерпілих дітей і свідків насильства (Рада країн Балтійського моря та «Дитяче коло» (Child Circle)); [The Barnahus Quality Standards – Barnahus \(Стандарти якості «Барнахус» – Барнахус](#); переклад російською мовою: [PROMISEStandards_RU.pdf \(barnahus.eu\)](#).

Lind Haldorsson, Olivia (2019) Standard 2: Multidisciplinary and Interagency Collaboration: Interagency Agreement Template and guidance (Лінд Халдорссон, Олівія (2019), Стандарт 2: Міждисциплінарне та міжвідомче співробітництво: шаблон міжвідомчої угоди та вказівок).

O'Donnell Rebecca (2017) At the Crossroads: Exploring changes to criminal justice proceedings when they intersect with child protection proceedings in cases involving child victims of violence (О'Доннелл Ребекка (2017), На перехресті: дослідження змін до кримінального провадження, коли воно перетинається з провадженням щодо захисту дітей у справах за участю потерпілих дітей від насильства) (Рада країн Балтійського моря та «Дитяче коло» (Child Circle)).

O'Donnell Rebecca (2017) [The PROMISE Compendium of Law & Guidance](#): European and International Instruments concerning Child Victims and Witnesses of Violence (О'Доннелл Ребекка (2017), Збірка законів і рекомендацій від PROMISE: європейські та міжнародні інструменти щодо роботи з потерпілими дітьми та свідками насильства) (Рада країн Балтійського моря та «Дитяче коло» (Child Circle)).

[The PROMISE Vision – Barnahus.](#)

Wenke, Daja and Heiberg, Turid (2017) Enabling Child-sensitive Justice: The Success Story of the Barnahus Model and its Expansion in Europe, Stockholm (Венке, Дая та Гайберг, Турід (2017), Уможливлення правосуддя, дружнього до дітей: історія успіху моделі «Барнахус» та її поширення в Європі, Стокгольм) (Рада країн Балтійського моря)

Рада Європи

Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція).

Стамбульська конвенція.

Керівні принципи політики Ради Європи щодо комплексних національних стратегій із захисту дітей від насильства (CM/Rec (2009)).

Керівні принципи поваги, захисту та реалізації права дитини в цифровому середовищі (CM/Rec (2018)) і стандарти якості «Барнахусу».

Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (Рада Європи, листопада 2010 року), <https://rm.coe.int/16804b2cf3>.

Керівні принципи поваги, захисту та реалізації права дитини в цифровому середовищі (CM/Rec (2018)) і стандарти якості «Барнахусу».

Законодавча база в інших європейських країнах

<https://rm.coe.int/draft-law-on-barnahus-for-the-republic-of-slovenia-child-protection-in/16809ee7c4>.

<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1999/23/section/28>.

Українське законодавство, нормативно-правові акти, порядки

Конституція України.

Сімейний кодекс України.

Кримінальний кодекс України.

Кримінальний процесуальний кодекс України.

Закон України «Про охорону дитинства» (№ 2402–III від 24 квітня 2001 року, зі змінами, внесеними 17.06.2020 р.), який передбачає здійснення прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток і виховання в сім'ї. У ньому також викладено основоположні принципи державної політики в цій сфері, які засновуються на найкращих інтересах дитини.

Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (№ 20/95-ВР від 24 січня 1995 року), у якому визначено правову основу діяльності органів і служб для дітей та спеціальних установ для дітей, що забезпечують соціальний захист дітей.

Закон України «Про безоплатну правову допомогу» (№ 3460–VI від 2 червня 2011 року), що зосереджується на праві дитини на отримання безоплатної правової допомоги.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (№ 2229–VIII від 7 грудня 2017 року) щодо захисту прав та інтересів потерпілих дітей від – домашнього насильства.

Постанова Кабінету Міністрів України № 585 від 1 червня 2020 року, якою затверджено Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження.

Постанова Кабінету міністрів України № 866 від 24 вересня 2008 року, що затверджує Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини.

Постанова Кабінету Міністрів України № 658 від 22 серпня 2018 року, що затверджує Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі.

Постанова Кабінету Міністрів України № 479 від 1 червня 2020 року, що затверджує Типове положення про районний, міський, районний у місті, селищний, сільський центр соціальних служб.

Постанова Кабінету Міністрів України № 87 від 28 січня 2004 року, що затверджує Типове положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей.

Наказ Офісу Генерального прокурора «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству» № 509 від 4 листопада 2020 року.

Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 278 від 1 лютого 2019 року про затвердження Порядку проведення та документування результатів медичного огляду постраждалих осіб від домашнього

насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги.

Права дітей

СПРАВА «С. Н. проти ШВЕЦІЇ» (S. N. v. SWEDEN) (заява № 34209/96), остаточне рішення 02/10/2002.

Посібник з європейського права у сфері захисту прав дитини (2015) (Агентство Європейського Союзу з фундаментальних прав людини та Рада Європи).

Конвенція ООН про права дитини.